

**T
Y
D
S
K
R
I
F**

vir
letterkunde

Nuwe reeks/
VII: 4
November 1969

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Pretoria, Library Services

tydskrif vir letterkunde

Redakteur: Coenie Rudolph

Skakelredaksie

*J. J. Brits
W. A. de Klerk
André Demedts
B. le Roux
Joan Lötter
Koos Meij*

*Eben Meiring
Mie-jeanne Moelaert
P. J. Nienaber
Z. J. Pretorius
P. D. v. d. Walt
M. M. Walters*

November 1969

Nuwe reeks VII : 4

REDAKSIE-ADRES:

Die Redakteur, Wenningstraat 24, Groenkloof, Pretoria.
L.W. Ongebruikte kopie kan slegs teruggestuur word as medewerkers
'n gefrankeerde koevert ingesluit het.

ADMINISTRATIEWE ADRES: (Vir intekening, sirkulasie, advertensies)
Tydskrif vir Letterkunde, Posbus 1758, Pretoria.

INTEKENGELD:

R3.00 per jaar. Los nommers: 75 sent per eksemplaar.
(Skole word versoek om direk by bg. adres in te teken.)

Die publikasie van hierdie tydskrif word moontlik gemaak
deur 'n jaarlikse skenking van
DIE DEPARTEMENT KULTUURSAKE
aan die Afrikaanse Skrywerskring en van
DIE AFRIKAANSE PERSFONDSRAAD

Menings wat deur medewerkers uitgespreek word, is nie noodwendig ook
menings van die redaksie nie.

I N H O U D

Redaksioneel	1	Miskenning van die Afrikaanse Skrywer
Gideon Roos	7	Samro, beskermer van ons geestesgoedere
C.F.R.	16	Op besoek by Hettie Smit
*	*	*
A. Kloppers	21	<i>Maria</i>
Greta Sauerman	22	<i>Eerste Nag</i>
N. A. Liebenberg	23	<i>Kersfees sewe-en-sestig</i>
Petru Klaracson	24	<i>Desember 1968</i>
Daniël van Ryssel	25	<i>Winter in Vlaanderen</i>
Elsabe Steenberg	26	Die windharp
Hélène Kesting	30	Dood in die vreemde
Dirk van Niekerk	32	Stille nag
Julien van Remoortere	36	De zoon
Johannes du Bruyn	39	Kleinboet
*	*	*
C. G. S. de Villiers	45	Vergange se dae se Nuwejaarsviering
M. M. Walters	48	<i>Gebed van Akh-cn Aton met die dagbreek</i>
Rosa Keet	53	<i>Nagrit</i>
Roger Pieters	54	Standvastigheid word beloond
A. D. J. van Vuuren	57	<i>Om die lewe te verlaat</i>
Mie-jeanne Moelaert	58	<i>Drie gedachten voor Archibald</i>
D. J. Winterbach	59	Konfrontasie
Freda Plekker	61	<i>Kameeldoring enkeld en enig</i>
D. P. M. Botes	63	<i>met die hoogsomer</i>
Gerhard van der Linde	64	<i>Resep vir 'n fees</i>
Wessel Pretorius	65	<i>Tragedie</i>
Gernot Bourquin	67	<i>Lente in Jokkmokk</i>
Jeanne Goosen	68	<i>Aalweetapper</i>
Madeleine Swart	69	<i>Deur die venster</i>
Julien Vangansbeke	70	<i>Een van de vele</i>
Aletta Lubbe	71	'n Klip-klip-klippie rol los
Simone van Heerden	73	<i>Ek wag op jou</i>
F. G. E. Nilant	74	'n Puik uitgawe (Boekbespreking)
Ou Grietjie	75	Skyfies
	76	Boeke ontvang

Hettie Smit

Kersgroete

Die Redakteur,
Skakelredaksie en die Administratrise
van
Tydskrif vir Letterkunde wens alle lesers
van die blad
in Geseënde Kersfees
en
in Voorspoedige 1970 toe.

Ons hartlike dank aan almal, inteke-
naars en borge, wat die blad vanjaar so
daadwerklik gesteun het.

MISKENNING VAN DIE AFRIKAANSE SKRYWER

Praat sonder daad

Tydens die (ongemotiveerde?) feeste oor die Wonder van Afrikaans skakel 'n kultuurman cum Voortrekkeroffisier my eendag en vra raad i.v.m. 'n tablo wat hulle gemeenskap wil opvoer. Watter gedigte kan hy gebruik om dit en dat te illustreer? 'n Mens besef natuurlik dat almal nie die letterkunde ken nie, selfs nie die kultuurman wat dikwels programme daarvoor moet opstel nie, en ook nie die gemeste kalf wat die onontbeerlike lippediens aan taal en volk móét lewer omdat hy, met of sonder goeie rede, die uitverkore spreker is nie. Mens besef, en help dan maar. Maar toe ek nou al die titels help versamel het, vra die voornemende feesvierder van die Wonder of hy die boeke by my kan kom leen. Die verdere gesprek het naastenby soos volg verloop:

„Meneer, hoe het u gesê waarvoor is die program bedoel?”

„Vir die Wonder van Afrikaans.”

„En wat doen u gemeenskap behalwe feesvier en praat daaroor?”

„Hoe bedoel Meneer nou?”

„Kyk, Vriend, die Afrikaanse letterkunde is nie 'n goedkoop klok wat jy net lui as daar vandisie is nie. Jy wil nou die letterkunde gebruik om mense te lok, of op te sweep, terwyl dit vir hulle andersins koud laat. As jy as organiseerder iets daadwerkliks wil doen, iets anders as net praat, sal jy die Wonder van Afrikaans vier *deur dié boeke te koop*. Moet die arme Afrikaanse skrywer snags werk dat Afrikaners, wanneer dit hulle pas, kosteloos daaruit kan aanhaal? Doen nou iets moois en stel in jou gemeenskap die wonderlike voorbeeld: *gaan koop die Afrikaanse boeke wat jy nodig het en ondersteun die letterkunde waarmee julle so wil spog.*”

En ten besluite woon 60,000 mense toe 'n taalfees by die Monument by en skree hosanna vir Afrikaans. Hef aan, en voor in die wapad! Maar het dié 60,000 toe 600 Afrikaanse boeke gaan koop!

'n Voorskryf-letterkunde?

Dis die een kant van die saak. Alles is egter nie so negatief nie. Die Afrikaanse skrywer het nog altyd die kans dat sy werke voorgeskryf kan word. Dan maak hy glo geld. Maar nou weet ons dat dit die gevaar inhou dat die skrywer oneerlik

gaan knoei om voorgeskryf te word. En ons stelsel van voorskryf is reeds so bang dat 'n ouer dalk beswaar sal maak teen 'n woord soos *neuk* (vroeër in *Ampie*), of teen 'n woord soos *nersderm* (onlangs in *Jaffie* van *Eitemal*). En *Jaffie*, wat soveel onvervalste genot vir ons kinders kán beteken, word teruggehou omdat iemand *nersderm* dalk nie kan sluk nie. Pleks dat dieselfde bevreesdes die geliefde dagblad vir hulle kinders wegsteek! Maar nietemin: voorskryf kan finansieel glo 'n seën wees. Artistiek kan dit 'n bedreiging wees.

Skool voer Germanicus op

Laat ons die positiewe ook noem. Onlangs het die Helpmekaar Hoër Seunskool, Johannesburg, *Germanicus* van N. P. van Wyk Louw opgevoer. Skeptici sal miskien beweer: hulle het meer moed as gesonde verstand. Ons wil nie hier 'n toneel-resensie skryf nie. Tog moes mens dit êrens aan- en opteken vir kennisname deur die res van ons land se skole: met so 'n ambisieuse aanbieding het dié skool 'n opvoedkundige belegging gedoen wat nog baie jare dividende sal afwerp: die leerlinge wat deelgeneem het, het die geleentheid gehad om 'n groot letterkundige werk van naby te leer ken; hulle het praktiese en dramatiese kommunikasieprobleme leer ken; en emosioneel 'n ervaring beleef waarop hulle baie jare sal teer. In dié papier- en eksamen-eeu het so 'n onderneming des te meer waarde vir die ontluikende mens.

Die opvoering het nog 'n belangrike resultaat gelewer: die erkenning deur die hoof van 'n skool dat Van Wyk Louw se werke ons leerlinge boei. Hier volg 'n gedeelte van die waarderingswoord voor in die program:

'n Waarderingswoord

WAARDERINGSWOORDE oor ons grootste digter in Afrikaans is al dikwels geskrywe, maar oor N. P. van Wyk Louw as bekende en gewaardeerde in ons skole is nog weinig gesê. Daarom wil ons nie hier 'n geleerde betoog voer oor sy werk nie, maar slegs iets sê oor wat hy vir ons leerlinge op skool beteken.

Die afgelope jare het veral ons senior leerlinge die geleentheid gehad om deur middel van voorgeskrewe werke nader kennis te maak met Van Wyk Louw. Benewens gedigte uit verskillende van sy bundels was ook *Dias* en *Raka* heel onlangs voorgeskryf. Vir leerlinge en onderwysers was die intensiewe ontleding van hierdie werke 'n onvergeetlike ervaring. Daar is beslis min ander Afrikaanse voorgeskrewe werke waaroor so entoesiasies gepraat en geredeneer is en wat by leerlinge soveel byval gevind het as *Raka*. Leerlinge hou van die vreemde

(en tog bekende), van avontuur en die heldedaad, en in die jare waarin die lewe vir hulle oopgaan met al sy menslike onvervuldheid en pyn is die besondere lyding van Koki en Dias iets wat aangryp en ontroer. Interpretering van hierdie werke lewer, interessant genoeg, min probleme. Ontluikende mense is soekers en hulle hou daarvan om te ontleed. Hoe sal ons digter ooit begryp watter rykdom hy gebring het vir mense wat hy nooit eers geken het nie, hoe hy die ontplooiende denke geprikkel het, hoe hy geformuleer het wat ander net maar vermoed het en hoe hy jaar na jaar in ons skole saam help opvoed en vorm het . . .

Ons glo dat Peter Lynsky met sy opvoering van *Germanicus* toon dat die leerlinge ook hierdie versdrama kan begryp — en nie net kan begryp nie, maar ook kan meewerk aan die vertolking daarvan. Die dag moet kom dat ons leerlinge self, op hulle vlak, elke rol vul en die stuk verhoog toe bring. En hulle kan. As hulle dit met Shakespeare kan doen (soos verlede jaar) kan hulle dan nie in hulle eie taal 'n Van Wyk Louw bring nie? Ons waardeer dit dat die regisseur ook bewys dat die geslaagdheid van die opvoering nie geleë is in asem-benemende mooi kostuums en toneeltoerusting nie; die mens, die handeling, die woord is die belangrike. So beskou, is die opvoering van *Germanicus* nie meer 'n onbereikbare ideaal vir ons hoëskole nie. Ons sien uit na die dag dat ook hierdie versdrama ons leerlinge se eiegoed sal word. Groot kuns spreek nie net hooggeleerdes aan nie . . .

Met hierdie aanbieding bring ons hulde aan N. P. van Wyk Louw — én, dank vir alles waarmee hy ons verryk het.

Twee bloemlesings vol onkruid

Dié waarderingwoord sal mens laat dink ons is op pad na 'n letterkundige beloofde land. Maar ongelukkig het ons twee laerskoolbloemlesingversamelingetjies onder oë gehad — albei afgerol. Moontlik kan 'n skool nie nog geld bestee aan letterkunde en sulke kulturele sake nie. Swembaddens kos duur!

Bloemlesing nr. 1 is amateuragtig en lyk soos iets wat deur 'n komitee aanmekaargesit is. Nou sit die arme bloedjies met die afgerolde gediggies voor hulle en sien al die tikfoute, ook die spellingbokke. *En by hoeveel gedigte is die skrywer se naam eenvoudig weggelaat.* Kan ons namens dié Afrikaanse skrywers wat wel genoem word, dankie sê dat ons kindertjies leer dat sommige gedigte deur digters geskep is? Maar absoluut nie te danke vir die inligting dat *Dis Al* deur Totius geskryf is!

Bloemlesing nr. 2 bevat gelukkig geen valse teorieë of verkeerde inligting oor die verskuns soos nr. 1 nie. Maar nietemin 'n „bloemlesing” — geraap en geskraap en gewatnog en afgerol deur die samesteller wat blykbaar nie tevrede is met die bestaandes nie. Of dalk weer nie wou betaal nie?

Van die 34 gedigte is daar net 3 (DRIE) van wie die digter waardig genoeg geag is om genoem te word. En al drie is A. G. Visser. Die res is nie eers *Anoniem* nie. Die gedigte is maar daar — manna uit die hemel om sonder die betaling van outeursreg bloemlesings van te maak. Kostelose bloemlesings op die gowwermint se papier!

En daar is selfs een stukkie prosa in. Raai wat? „Dis nag . . .” en die „onbetreë dieptes van die eeue-oue bergwoud” gaan oop in my, afgrondelik diep.

Sektariese misbruik van die letterkunde

As daar geen goeie bloemlesings beskikbaar was nie sou mens die roofoeuery miskien kon vergewe het, of mens sou (omdat dit geriefliker is?) net doodgewoon stilgebly het. Maar die sondes teen die digkuns is veel erger as bloot die kostelose gebruik daarvan. Dan word stilbly verraad, en die praat 'n móet, ter wille van jou volk se letterkunde.

Bloemlesing nr. 2 bevat o.a. fragmente van gedigte sonder 'n aanduiding dat dit fragmente is, of met weglatings van gedeeltes wat vir die samesteller blykbaar nie „mooi” genoeg was nie. Dis natuurlik 'n ou probleem — die disrespek van ons volk vir die geesteskeppinge van sy kunstenaars. Ons het mos al dikwels en op diverse plekke gely onder 'n feesprogram saamgeflans uit die Afrikaanse letterkunde. Dis dan vlae en verhoë, pruike en baarde, politiek en letterkunde alles deurmekaar gefoeter om te voldoen aan die grille en giere van die man wat die laaste woord het. Die samesteller van so 'n potpourri gebruik dan slegs wat netjies inpas by die sektariese doel van die program. Al sou die gedig (as outome eenheid) 'n heeltemal ander strekking hê, word slegs dié versreëls of strofes gebruik wat nodig is. En as Van Wyk Louw se woorde nie heeltemal pas nie word hy sommer oorgeskryf en gemaak pas. Verbeel jou!

'n Liewe goeie mens, maar een wat ons letterkunde via kampsvuurtable's se aanhalings leer ken het, verbeter nou Van Wyk Louw se poësie Die manne van die G.R.A. word gelukkig seldsamer aangehaal en misbruik, anders sou die program minstens tweekeer aangebied moes word: sodat hulle ná die eerste keer weer kon regdraai in hulle geëerde grafte.

Vir die mens wat sy letterkunde ken en liefhet, is hierdie sielledige gebrul en gebral iets wat ten hemel snoef. Dit maak egter ook seer: jy voel of jy kan huil omdat die sondaars sulke goeie nasionale bedoelings het.

Onvermelde digters en komponiste

Hier voor my lê die program van 'n Afrikaanse Kunsvereniging se KUNSKONSERTE wat minstens oor sewe dae

strek. Op die program van die Vrydag- en Saterdagagaand verskyn daar meer as 100 afsonderlike voordragnommers van gedigte en musiek. Die deelnemer se naam, die titel van die stuk wat uitgevoer of voorgedra word, verskyn pligsgetroou teenoor elke nommer. Maar *die skrywer of die komponis se naam word nêrens genoem nie. In die hele program van 8 bladsye is geen enkele skrywer of komponis vermeld nie.* Tog sou dié sewe aande van kunsgenot nie moontlik gewees het as daar nie skrywers en komponiste was wat êrens 'n hand op papier gesit het nie.

Verskyn die bepaalde kunsvereniging se bestuur se name in fyndruk of dalk in groter-as-die-res-druk op 'n aparte bladsy in die program? Reg geraai! 'n Agste van die plaasruimte aan die name van die bestuur, en 'n ronde nul persent plaasruimte van die name van die skeppers van meer as 100 uitvoerbare werke, waarvan ongeveer die helfte Afrikaanse gedigte is.

Mens mag nou seker saggies fluister en vra: wat dóén al die ander verenigings, rade en waaksaamheidskomitees wat „Afrikaanse” as 'n stralende en strelende kenteken dra — gaan dit hulle nie aan nie?

Oor die dagbladders se rol in die **positiewe bevordering van die Afrikaanse letterkunde** moet ons liever swyg en maar aanhou stry en/of werk. Ons wil nie 'n volledige ontleding van die toestand maak nie, slegs die aandag vestig op wanpraktyke en die algemene gebrek aan waardering. Saamgevat is die probleem:

die aanhaal en spog, én die afhaal en swartsmeer.

Samro en Dalro

Elders in hierdie uitgawe verskyn daar 'n artikel oor die werk wat SAMRO doen om ons geestesgoedere te beskerm teen rowers en roofbouers. Die prentjie t.o.v. die musiek is bemoeidigend. Ook t.o.v. die opvoering van eenbedrywe en dramas word daar mooi vordering gemaak deur SAMRO se susterorganisasie, DALRO. Maar die skrywer en sy kontrak met die uitgewer, die skrywer en sy volk se waardering, die skrywer en sy talle afskrywers en afrollers en gebruikers sonder respek vir die outeur, hierdie sake verdien meer as ernstige aandag.

SLOTSOM

Die vraag is wie die ernstige en onmiddellike aandag aan die saak moet skenk. Die Afrikaanse Skrywerskring het reeds hoeveel memoranda opgestel. Hulle vernaamste probleem is egter dat hulle namens alle Afrikaanse skrywers moet praat en dikwels doelbewus misverstaan word omdat die streepbroek-

literatore nie die beursie-skrywers wil eien as hulle mekaar op straat ontmoet nie. (Sommige skrywers ly al aan 'n tweespalt tussen streepbroek en beursie wat hulle eie produksie betref, en gebruik dus maar twee name: een met 'n rits, en een met knope!) Tog moet iemand namens almal praat, veral omdat die kunstenaar dikwels nie sy eie belange kán behartig nie. Hy wil nie organiseer of georganiseer word nie, maar intussen kla hy as sy kontrak dinge op hom afdwing (soos 'n lawwe omslag-ontwerp) sonder dat hy die reg het om teë te praat.

As die Afrikaanse skrywers net 'n slag wil saamstaan en toelaat dat iemand die sake organiseer, sal daar wel prosedures en beslissings uitkristalliseer wat tot hul voordeel strek. Oor die roofofbou, die kostelose aanhaal en die dikwelse misbruik van sy skeppinge sal „besluite” weinig vrugte afwerp. Daar is 'n *langtermynbeleid van opvoeding* moontlik die beste prosedure. En miskien een of twee hofsake wat die misbruikers versigtig maak.

In ons skole is daar oral tekens van 'n pragtige oplewing t.o.v. die onderrig van taal en letterkunde, ook op die laerskool. Miskien kan die Onderwysdepartemente ook veel doen deur per omsendbrief die onderwysers aan te moedig om nie net gediggies aan te bied nie maar om die leerlinge ook bewus te maak van die skrywers van die gedigte. Nie omdat die skrywers so belangrik is nie, maar dis minstens die begin van 'n letterkundige skoling wat later moet lei tot die begrip van strominge, style en letterkundige tydvakke waarin sekere mense leidende of lydende rolle gespeel het.

By 'n volgende *konferensie van die Afrikaanse Skrywerskring* kan die verhouding tussen volk, skrywer en letterkunde miskien deeglik uitgepluis word op 'n vlak wat 'n veelheid akademië, én beursie-skrywers saamsnoer in 'n besef van hul eenheid: ons is almal besig om as Afrikaanse skrywers diens te lewer.

Die regering wat finansiëel 'n bydrae kán maak, sal dit via die *amptelike* kanale slegs kan doen as die skrywers op 'n *nasionale* grondslag georganiseer is. Daar is wantoestande wat verander móét word, daar is werk wat gedoen moet word. Maar dan moet die streepbroeke opgerol word. Mens kan nie 'n toegegroeide watervoor skoonmaak met pluiskeil en manel nie. As ons *saam* aan die werk spring, kan ons dalk saam begin eise stel.

SAMRO, BESKERMER VAN ONS GEESTESGOEDERE

Onder die nommers wat gespeel word, herken die vriende verskeie van hulle eie werke. Hulle is bly om te sien hoe die mense hulle musiek geniet; maar toe die kelner hulle rekening bring, beseef hulle skielik die onreg van die hele situasie, en hulle weier om die rekening te betaal tensy die eienaar van die restaurant vir hulle betaal vir die gebruik van die musiek . . .

Een van die buitelandse sangers wat in 1962 na Suid-Afrika gekom het om op te tree in TRUK se aanbieding van Verdi se opera „Ballo in Maschera”, was die bekende Italiaanse bariton Piero Cappucilli. Na afloop van die speelvak het my eggenote en ek vir hom en Emmarentia Scheepers vir 'n paar dae na die Kruger-Wildtuin geneem. Een aand na ete, toe ons onder die sterrehemel sit en gesels oor die pragtige opera, vertel Cappucilli dat hy, as getroue Katoliek, 'n beeldjie van die Madonna het teen die gangmuur net binnekant die voordeur van sy woonstel in Milaan. Voor daardie beeldjie brand daar altyd 'n kers, en iedere aand, wanneer hy tuis kom van die opera, maak hy daar die teken van die kruis en bedank die Madonna vir die sukses van die opvoering. Vir 'n oomblik bly hy stil, en toe voeg hy by „'n Paar tree verder in die gang, teen dieselfde muur, is daar ook 'n beeldjie van Verdi. En nadat ek die Madonna bedank het, gaan staan ek altyd 'n oomblik voor daardie ander beeldjie. Dan buig ek en ek sê „Liewe Giuseppe, baie dankie dat jy sulke *pragtige* musiek geskrywe het waardeur ek so lekker geld kan verdien!” Vir my, as iemand wat daaglik met die outeursreg te doen het, was daardie verhaaltjie roerend, want alte dikwels gebeur dit dat 'n komponis nie die erkenning of die beloning ontvang wat hom toekom nie.

Hoewel Christus reeds in sy tyd op aarde beklemtoon het dat die arbeider sy loon waardig is (Lukas 10:7) het dit baie eeue geduur voordat hierdie beginsel van die regverdigheid toegepas is op die skeppende kunstenaars. Tot heel onlangs moes hulle magteloos toesien hoe naarstiglik beskerming verleen word aan die stoflike dinge, terwyl hulle geesteswerke links en regs gebruik of straffeloos geroof word, sonder dat hulle enige vergoeding ontvang. Om sake nog erger te maak, moes hulle dikwels aanskou hoedat die uitbuiters van hulle werke die beskerming geniet waarna hulle, die skeppers, tevergeefs gesmag het. Dit het reeds voorgekom in die voortrefflike regstelsel van die Romeine, een van die hoekstene van die hedendaagse

* Besturende Direkteur van Samro en Dalro.

Romeins-Hollandse reg waarop ons in Suid-Afrika met reg so trots is. As 'n digter A byvoorbeeld 'n gedig geskrywe het op 'n stuk perkament wat aan B behoort, dan was B se besitreg van die perkament beskerm en het dit die deurslag gegee. A het geen reg op sy geesteskepping gehad nie, en B, as eienaar van die perkament, het outomaties ook die eienaar van die gedig geword.

Voor die uitvinding van die drukkuns was hierdie gebrek aan juridiese beskerming nie 'n baie ernstige saak nie, want solank boeke moeisaam per hand op perkament oorgeskrywe moes word, was daar min gevaar dat 'n skrywer se werke op aansienlike skaal geroof sou word. Maar vanaf die oomblik toe die eerste drukperse die snelle en relatief goedkope reproduksie van letterkundige en musikale werke op groot skaal moontlik gemaak het, het die beskerming van daardie werke noodsaaklik geword. Dit sou egter nog 'n paar eeue duur voordat enigiets aan die saak gedoen word.

Menige skrywer het met groot verontwaardiging hierdie skreiende onreg veroordeel. Reeds in die eeu voor die geboorte van Christus het die beroemde Romeinse orator en skrywer, Cicero, bitterlik gekla dat Epicurus sommer op groot skaal van sy idees en sy werke gesteel of „geleen of oorgeneem” het sonder om die bron te erken — om van behoorlike vergoeding nie eens te praat nie! 'n Eeu later het die beroemde digter, Martialis, uiting gegee aan sy verontwaardiging deur 'n woord te skep wat vandag nog voortleef in ons Afrikaanse taal. Hy het oor sy gedigte gevoel soos 'n moeder oor die kindjie waaraan sy geboorte gegee het. Hy het ook inderdaad na hulle verwys as sy „kinders”; en die persoon wat hulle gesteel het, het hy 'n *plagiarius* genoem — 'n afleiding van die Romeins-regtelike woord *plagium* wat beteken het die misdaad van ontvoering van 'n mens. Van daar die woord plagiaat wat ons vandag nog gebruik.

So het daar deur die eeue gedurig stemme opgegaan van protes teen hierdie onreg; en onder die kampvegters vir die belange van die skeppende kunstenaars was Martin Luther een van die vuriges. Die ongeoorloofde publikasie van sy Bybelvertaling, soms met veranderings na willekeur, het hom genoop om 'n „Vermaning aan die Drukkers” te skrywe waarin hy hulle met verontwaardiging gevra het: „Seyt yhr nu strassen reuber und diebe worden?” (Het julle dan nou straatrowers en diewe geword?) Hierdie proteste het uiteindelik gelei tot die aanname van wette vir die beskerming van geesteswerke en hul skeppers. Hier het Engeland die voortou geneem met die sogenaamde *Statute of Anne* in 1709. Voor daardie tyd het daar wel 'n mate van beskerming bestaan deur middel van lisensies om boeke uit te gee, maar daardie beskerming was vir die drukkers, en nie vir die skrywers nie. Die *Statute of Anne* was die eerste daadwerklike poging wat die regte van die

skrwyer as sodanig beskerm het deur te bepaal dat hy vir 'n tydperk van 21 jaar die alleenreg sou hê om sy letterkundige werke te druk of te laat druk. Dit het 'n hele tyd geduur voordat ander lande hierdie voorbeeld van Engeland gevolg het: Dene-marke in 1741, Sakse in 1773, die V.S.A. in 1790, Frankryk in 1793, en ander eers in die 19de eeu.

Hoewel hierdie outeursregwette 'n groot seën was vir die skeppende kunstenaars, was hulle onvoldoende solank hulle slegs „nasionaal” in trefkrag gebly het. Hoe dankbaar 'n skrywer ook al was om in sy eie land beskerming te geniet, was dit vir hom 'n skrale troos as hy magtelos moes toesien hoedat mense sy werke na hartelus roof en gebruik in 'n aangrensende land waar die wette wat hom beskerm nie van krag was nie. Hierdie soort letterkundige en artistieke roof buite die landsgrense het sulke skandalige afmetings aangeneem, dat al hoe meer lande gaandeweg bilaterale verdrae gesluit het vir die wederkerige beskerming van mekaar se geesteswerke.

Ook hierdie voorwaartse stappe, hoewel baie prysenswaardig, was nie voldoende nie want daar het nog steeds te veel lande oorgebly waar die letterkundige dief sy misdade straffeloos kon pleeg. Iedereen met belangstelling vir die kunste het besef dat een of ander internasionale reëling noodsaaklik was; en dit was veral die Association Littéraire et Artistique Internationale, onder leiding van Victor Hugo, wat hom daarvoor beywer het. Daardie pogings is uiteindelik met sukses bekroon in die jaar 1886, toe die sogenaamde *Berne-konvensie vir die Beskerming van Letterkundige en Artistieke Werke* in die Switserse hoofstad onderteken is. Die grondbeginsel van daardie konvensie was „nasionale behandeling” — d.w.s. dat iedere lidland van die sogenaamde Berne-Unie verplig was om aan die werke van burgers van die ander lidlande dieselfde beskerming te gee as aan die werke van sy eie burgers. Nieteenstaande baie wysigings van die Konvensie sedert daardie dae, bly hierdie grondbeginsel vandag nog van krag. Suid-Afrika is lid van die Berne-Unie, en verleen dus die beskerming van sy outeursregwet hier te lande aan die werke van burgers van alle lidlande; en op wederkerige basis geniet S.A. se geesteswerke die beskerming van die nasionale outeursregwette in die 65 ander lidlande.

Al hierdie wette en verdrae ten spyt moes menige skeppende kunstenaar in hoeveel lande nog groot onreg verduur. Wolfgang Amadeus Mozart, een van die grootste komponiste van alle tye, het vir ons 'n musiekskat nagelaat waardeur mense in alle lande vandag nog bekoor word, en waaruit baie duisende mense die afgelope 200 jaar miljoene der miljoene rande gemaak het en nog maak. Maar toe die arme Mozart op die vroeë ouderdom van 35 jaar sterwe, kon hy nie eens 'n ordentlike begrafnis kry nie, en is hy saam met vyftien armlastiges in 'n naamlose massagraf weggeleë, sodat niemand vandag met sekerheid weet waar hy rus nie.

Frédéric Chopin se pragtige klavierwerke was reeds gedurende sy lewe 'so gewild soos vandag. Maar as komponis kon hy nie 'n bestaan maak nie, en hy moes sy brood verdien as uitvoerende kunstenaar deur konserte te gee, en later ook as onderwyser. Die inspanning was te veel vir sy swak gestel, en hy sterwe voor sy veertigste verjaardag — armer as sy kamerbediende!

Toe Franz Schubert op slegs 31-jarige leeftyd sterf, het hy vir ons 'n magdom kosbare musiekwerke nagelaat, waaronder meer as 600 van die mooiste liedere wat ooit geskrywe is. En tog het die arme Schubert nooit genoeg verdien om sy eie klavier te kon bekostig nie. Reeds in daardie dae was die uitvoerende kunstenaar veel beter daaraan toe as die skeppende een. In die jaar van Schubert se dood het die vioolspeler Paganini 'n reeks van agt konserte in Wien gegee, en met daardie konserte *het hy meer geld verdien as Schubert in sy hele lewe* waarin hy meer as 'n duisend werke geskrywe het wat vir baie miljoene mense vandag nog genot verskaf.

Maar dit was nie net die skrywers van ernstige musiek met wie dit so gegaan het nie. Stephen Foster, die komponis van 'n hele aantal universele gunstelinges soos *Swanee River*, *My Old Kentucky Home* en *Poor Old Joe*, is brandarm in 'n krotbuurt van New York oorlede terwyl sy deuntjies dwarsdeur die Verenigde State gespeel en gesing is, tot vreugde van miljoene mense en verryking van baie ander.

Hierdie is maar net 'n paar voorbeelde — en daar is baie ander! — van die skreiende onreg wat die skeppende kunstenaars tot redelik onlangs moes verduur. Selfs die aanname van outeursregwette en konvensies het nie die gewenste uitwerking gehad nie. Wat nodig was om 'n einde aan daardie onreg te maak, was organisasies wat die belange van skeppende kunstenaars aktief kon beskerm en wat die regte, wat die landswette aan hulle toegeken het, kon afdwing. Die eerste van daardie organisasies is eers twee-en-twintig jaar na Schubert se dood in die lewe geroep — nie in die musiekstad Wien, soos 'n mens sou verwag het nie, maar in Parys.

Drie Franse kunstenaars — twee komponiste en 'n lirieskrywer — gaan een aand na 'n restaurant langs die Avenue des Champs Élysées om 'n aperitief te drink. Die restaurant is stampvol, want baie mense het gekom om te luister na die aantreklike musiek van die orkes. Onder die nommers wat gespeel word, herken die drie vriende verskeie van hul eie werke. Hulle is bly om te sien hoe die mense hulle musiek geniet; maar toe die kelner hul rekening bring, besef hulle skielik die onreg van die hele situasie, en hulle weier om die rekening te betaal tensy die eenaar van die restaurant vir hulle betaal vir die gebruik van die musiek. Laasgenoemde was sprakeloos oor sulke ongehoorde vermetelheid. „Betaal vir musiek? Onsin! Vir 'n aperitief of 'n cognac — ja, natuurlik!

Maar vir musiek? Belaglik!" Hy laat die drie daar-en-dan arresteer, en maak 'n hofspraak teen hulle. Maar hy kom met die kous op die kop daarvan af, want die hof beslis ten gunste van die drie verweerders — op grond van die Wet van 1793 wat hul outeursregte in hul musiek beskerm.

Hierdie hofspraak het 'n groot opskudding veroorsaak, en het aanleiding gegee tot die stigting van die eerste outeursregorganisasie in die wêreld, die Société des Auteurs, Compositeurs et Editeurs de Musique (SACEM). Hier was dit Frankryk wat die voortou geneem het, terwyl Engeland die agteros was, want die Engelse teenhanger van SACEM, bekend as die Performing Right Society (PRS), is eers in 1914 gestig. Vandag bestaan daar soortgelyke organisasies in feitlik alle lande duskant die yster- en bamboesgordyne, en selfs in die meeste lande agter die ystergordyn.

Die Performing Right Society het aanvanklik opgetree as beskermers van die belange van komponiste, nie slegs in Engeland nie, maar dwarsdeur die Gemenebes en die Britse Ryk van destyds. Namate die verskillende Dominiums hul onafhanklikheid in die musikale sin verkry het, is afsonderlike organisasies daar gestig. Vanaf die laat twintigerjare het die PRS 'n agent hier in Suid-Afrika gehad, en ons land se komponiste en musiekuitgewers kon lede van daardie vereniging word. In 1961 is daar besluit dat die tyd aangebreek het vir die stigting van 'n eie, outonome Suid-Afrikaanse liggaam. In Desember van daardie jaar is die Suid-Afrikaanse Musiekregte-Organisasie (SAMRO) gestig as maatskappy sonder winsbejag, met die komponiste en musiekuitgewers van ons land as lede of „aandeelhouders". Op die 31ste Desember het die PRS formeel sy werksaamhede hier te lande beëindig, en op 1 Januarie 1962 het SAMRO die beskerming van musiek en die administrasie van uitvoeringsregte in Suid-Afrika oorgeneem. Die wysheid van daardie stap blyk uit die fenomenale vooruitgang in die kort sewe jaar van SAMRO se bestaan. Op 31 Desember 1961 het slegs 41 Suid-Afrikaanse komponiste en 11 uitgewers aan die PRS behoort. Vandag tel SAMRO se lede 576, waarvan 535 komponiste en 41 uitgewers is. In 1961 het die totale verdienste van Suid-Afrika se komponiste en uitgewers aan uitvoeringsregte R18,200 beloop. Verlede jaar reeds het SAMRO R182,000 aan hulle uitbetaal. *Die verdienste van ons eie land se komponiste en uitgewers het dus meer as vertiendubbel in ses jaar — en vanjaar sal die syfer weer heelwat hoër wees.*

SAMRO is geaffilieer met soortgelyke outeursregorganisasies dwarsoor die hele wêreld, en magtig al daardie organisasies deur 'n stelsel van wederkerige ooreenkomste om die musiek van ons Suid-Afrikaanse komponiste in hul onderskeie lande te administreer. Op 'n grondslag van wederkerigheid word

SAMRO deur al daardie organisasies gemagtig om die musiek van hul onderskeie lande hier in Suid-Afrika te administreer. Dit beteken dat SAMRO hier te lande die musiek beheer van sowat 140,000 komponiste dwarsdeur die wêreld — 'n totale repertoire van meer as twee miljoen werke, groot en klein, lank en kort, lig en swaar!

Die samewerking tussen SAMRO en al die ander outeursreg-organisasies strek egter nog veel verder. Almal van hulle is lede van 'n internasionale konfederasie bekend as die Confédération Internationale des Sociétés d'Auteurs et Compositeurs (CISAC) met sy hoofkwartier in Parys, waar die eerste nasionale organisasie in die lewe geroep is. CISAC hou hom gedurig besig met die studie van ontwikkelinge op die gebied van die outeursreg, soos byvoorbeeld nuwe wetgewing in verskillende lande. Al om die ander jaar reël hy 'n kongres van al sy lede-organisasies vir die bespreking en oplossing van gemeenskaplike probleme. In 1966 het SAMRO die eer te beurt geval dat sy Besturende Direkteur benoem is tot lid van die Hoofbestuur van CISAC, waar hy nog steeds dien.

Deur hierdie stelsel van affiliasie en wederkerige magtiging tussen outeursregorganisasies dwarsdeur die wêreld kan SAMRO nou dienste van onskatbare waarde lewer, nie slegs aan die komponiste nie, maar ook aan die gebruikers van musiek oor die hele Suid-Afrika. Dis vir 'n komponis totaal onmoontlik om 'n oog te hou oor alle uitvoerings van sy musiek en om sy billike vergoeding daarvoor in te vorder. Maar tans kan SAMRO dit alles vir hom doen as hy 'n lid is. Hier in Suid-Afrika het SAMRO sy eie inspekteurs wat die uitvoerings opspoor en die tantièmes invorder — ooreenkomstig die geldende tariewe. Word 'n Suid-Afrikaanse werk in die buiteland uitgevoer, dan samel die betrokke nasionale organisasie die toepaslike outeursgelde in en dra dit oor aan SAMRO vir uitbetaling aan die komponis. Insgelyk samel SAMRO tantièmes in vir alle openbare uitvoerings van musiek in Suid-Afrika, verdeel die gepaste aandeel onder sy Suid-Afrikaanse lede, en dra die balans oor aan sy geaffilieerde organisasies in die buiteland vir toewysing aan hulle lede wie se musiek hier gebruik is.

Terselfdertyd lewer SAMRO 'n onontbeerlike diens aan die *gebruikers* van musiek in Suid-Afrika. Volgens ons outeursregwet mag niemand 'n openbare uitvoering van musiek gee sonder om vooraf die toestemming van die komponis te kry nie, want dit sou 'n skending van sy reg wees. Maar as iedere openbare gebruiker van musiek — iedere hotel — of restauranteienaar wat musiek speel vir die genot van sy klante, iedere nyweraar wat „musiek by die werk” verskaf in sy fabriek, iedere bioskoop-eienaar wat films met musiek vertoon, iedere konsertorganiseerder, iedere danssaalbestuurder, en die menigte ander mense wat

daagliks musiek in die openbaar gebruik — as iedereen van hulle afsonderlik met al die komponiste dwarsoor die wêreld moes onderhandel, sou die toestand chaoties word. In een enkele dag kan iedereen van hulle 'n honderd of meer deuntjies speel, gekomponeer deur 'n honderd verskillende komponiste in twintig of dertig verskillende lande. Om die nodige toestemming van al daardie mense te kry, sou maande se korrespondensie verg, met enorm veel arbeid en geweldige koste — en dit alles vir een dag se musiek! Meer nog — in baie gevalle sou dit 'n onbegonne taak wees, omdat die gebruiker nie vooraf weet watter musiek uitgevoer gaan word nie, byvoorbeeld op 'n dans of in 'n restaurant waar die gaste te eniger tyd kan vra dat 'n spesiale „versoeknommer” gespeel moet word. En dan, as daardie dag se program afgehandel is, sou die gebruiker weer aan elk van die komponiste moet skrywe en hom sy verskuldigde paar sente stuur!

'n Organisasie soos SAMRO los egter al hierdie probleme vir die musiekgebruiker op. Vir een enkele en baie redelike jaarlikse betaling reik SAMRO aan hom 'n lisensie uit wat hom magtig om gebruik te maak van enige musiek in die wêreldwye repertoire onder die organisasie se beheer. Met daardie een betaling is die lisensiehouer veilig in die wete dat SAMRO hom beskerm en dat hy enige musiek in daardie ontsaglike repertoire kan uitvoer sonder vrees dat hy aangespreek kan word vir skending van outeursreg. Net nog een ding word van hom vereis — dat hy aan SAMRO 'n opgaaf verstrek van die werke wat hy gespeel het, en op grond van daardie opgaaf onderneem SAMRO dan die taak om die tantièmes te verdeel onder die komponiste wie se musiek uitgevoer is. Om 'n idee te kry van watter enorme arbeid hierdie ontleding van programopgawes is, hoef 'n mens net te dink aan die enkele feit dat die SAUK iedere dag twee honderd en veertien uur se *verskillende* programme uitsaai, waarvan meer as sewentig persent uit musiek bestaan. En al daardie programme moet ontleed word! SAMRO se taak is dus 'n tweeledige — enersyds om te help sorg dat geen hedendaagse Mozart of Stephen Foster deur die lot van hul voorgangers getref word nie, en andersyds om toe te sien dat die pligsgetroue gebruiker van musiek behoorlik gelisensieer en beskerm word.

In sommige opsigte is die komponis in 'n veel ongunstiger posisie as baie van sy medemense. Die gewone arbeider — die fabriekswerker, die staatsamptenaar, die sakeman, die dokter of die advokaat — almal van hulle word betaal of hulle pogings slaag al dan nie, en selfs al produseer hulle soms niks. Die komponis, daarenteen, word slegs beloon as sy werk slaag, en selfs dan ook net volgens die mate van die sukses wat dit behaal. Meeste ander mense kry gereeld 'n leefbare salaris of loon, maar die komponis word slegs betaal indien en wanneer

sy werk gebruik word, en dan ook net drupsgewyse, sodat hy dikwels jare moet wag om 'n enigszins toereikende loon te ontvang vir die werk wat hy gedoen het. Die oorgrote meerderheid komponiste vind dit bygevolg onmoontlik om behoorlike voorsiening te maak vir hulle oudag. Daarom het SAMRO besluit om 'n hand by te sit.

Die reëls van CISAC laat enige lid-organisasie toe om 'n sekere persentasie — nooit meer as 10% nie — van die tantièmes wat hy ingevorder het, te behou. In plaas van daardie geld na die buiteland te stuur, kan hy dit vir twee doeleindes aanwend — pensioene vir sy lede, en die bevordering van die nasionale kunste in sy eie land. SAMRO maak die volste gebruik van daardie verlot, en bestee jaarliks die helfte van die fondse uit daardie bron aan die finansiering van 'n annuïteitsfonds ten behoeve van sy lede op hul oudag. Die ander helfte word op allerhande maniere gebruik om die kunste in Suid-Afrika te bevorder. In die eerste plek stel SAMRO iedere jaar 'n beurs beskikbaar om een of ander belowende jong Suid-Afrikaanse musikant die geleentheid te gee om sy studie in die buiteland voort te sit. Hierdie beurs, ter waarde van R1,000 per jaar vir twee jaar, word om die beurt aan 'n komponis en 'n uitvoerende kunstenaar toegeken. Afgesien daarvan doen SAMRO ook gereeld skenkings aan ander jong musikante om in die buiteland te gaan studeer. SAMRO finansieer jaarliks die Sangfees in Durban, wat spesiale geleenthede bied aan Suid-Afrika se skrywers van ligte musiek. Ernstige musiek word bevorder deur gereelde opdragte. By geleentheid van die vyfde verjaardag van die Republiek van Suid-Afrika het SAMRO byvoorbeeld twee van ons bekendste komponiste, Hubert du Plessis en Graham Newcater (een van SAMRO se beursstudente), opdrag gegee om spesiale werke vir daardie belangrike geleentheid te skrywe. Laasgenoemde se *Republiek-sinfonie* en eersgenoemde se *Suid-Afrika — Nag en Daeraad* is uitgevoer in konserte in Johannesburg en Pretoria wat hoogtepunte gevorm het van die feestelikhede in Mei 1966. Onder die opdragte waaraan twee ander beursstudente van SAMRO tans werk, is 'n opera, 'n oratorium en 'n klaviersonate. Sowat twee jaar gelede het SAMRO gehelp met die loodsing van die Suid-Afrikaanse Vereniging vir Blaasmusiek (SAMBA) met die doel om die beoefening van blaasmusiek aan te moedig, veral in ons skole. Vier stelle blaasinstrumente is reeds aan SAMBA geskenk om te gebruik in daardie belangrike werk.

Finansiële steun word ook onder meer verleen aan 'n koorvereniging, 'n eksperimentele teater en 'n opleidingskool vir jong musikante. Op hierdie en ander maniere tree SAMRO in steeds groter mate op as 'n beskermheer van die kunste in ons land, en word 'n deel van die outeursgelde wat hy invorder, gedurig bestee aan die verryking van Suid-Afrika se kunsskatte en kulturele lewe.

Naas Samro, en finansieel gedra deur hom, bestaan daar ook 'n organisasie DALRO (Dramatiese, Artistieke en Letterkundige Regte-Organisasie) wat sorg dat skrywers se regte beskerm word. Dit versprei ook ongepubliseerde dramatiese werke en stel dit beskikbaar vir opvoering. 'n Volgende artikel sal Dalro se werksaamhede bekendstel. Doen intussen navraag by Dalro, Posbus 9292, Johannesburg. — Red.

U HULP VERSEKER TYDSKRIF SE VOORTBESTAAN

U kan werklik help om Tydskrif vir Letterkunde te laat voortbestaan en om die koste van die blad so laag moontlik te hou. Agter in die blad is daar 'n aantal geperforeerde intekenvorms. U kan self weer inteken én: u kan die blad as goeie Kersgeskenk aan 'n vriend gee. Stuur net die intekengeld en die adres, en ons pos die kwitansie aan u. So gee u 'n geskenk wat nie veel kos nie maar wat dwarsdeur die jaar veel genot sal verskaf en wat u vriendelike daad telkens in die herinnering sal roep.

En as u nie self inteken nie, gee die intekenvorms dan asb. aan iemand wat moontlik belang stel.

Ons dank u byvoorbaat vir die verreikende diens.

OP BESOEK BY HETTIE SMIT

Hoekom kan alle mense tog nie maar so doodgewoon mens en so vriendelik en gemoedelik soos Hettie Smit wees nie? Want as jy skakel, stel sy jou dadelik op jou gemak. Ja, sy onthou jou. Sy kén jou eintlik want dit en dat, en voor jy weet waar jy is, gesels julle land en sand aanmekaar.

En toe gaan ek en Anna een herfsoggend kuier met kameras, klankbande, de lot. En sommer met die intrap begin die gesels so lekker vlot dat dit ons seker 'n goeie driekwartier neem om eindelijk op die stoele tereg te kom. Maar intussen was ons amper in elke kamer van die huis, sommer so op die streep skilderye af.

Sy skryf nie meer nie. Sy skilder of maak musiek, gee ook klavierlesse vir talentvolles. En as sy en haar man op reis gaan, is sy die geesdriftigste fotograaf in Suid-Afrika. En alles kleurskyfies van natuurtonele; elkeen 'n bewys dat die oog agter die kamera die toneel reg gekies het en presies geweet het hoe om die beste effek te behaal.

En nou moet ons hierdie onderhoudende vertelster en hierdie vrou wat eenkeer 'n boek soos *Sy kom met die sekelmaan* geskrywe het, liefselfs aan die woord stel.

Hoe het jy begin skryf, Hettie?

Ag, in die klas het die onderwyser altyd my opstelletjies voorgelees. Dit het my vreeslik ghrënd en slim laat voel. Dit was vir my 'n kerie, omdat ek so minderwaardig oor my stem gevoel het.

Wat het die stembande dan oorgekom? Was jy siek gewees?

Nee, ek was maar verkoue. Hulle het nog nie van Vicks geweet nie.

Dit hinder jou tog nie?

O, die minderwaardigheid het my gery! Op my grafsteen kan julle eendag skrywe: „Yes, I've got a cold.” Ek moes hoeveel keer maar so antwoord as iemand vra. Ek doen bv. aansoek by 'n skool en dan vra die hoof: „Have you got a cold?” en dan sê ek: „Yes.” Dan is dit klaar. Hulle vra NOOIT weer nie.

Hulle bekommer hulle ook nie oor die langdurigheid daarvan nie?

Nee. *De leugen is een bindmiddel.*

Wie het so gesê?

Gresshoff. *De waarheid is dynamiet.* Maar vir 'n vrou is leuens 'n voorwaarde van geluk.

Jy sê daar darem 'n baie aanvegbare iets!

Man, kyk daar is soveel dinge wat ons moet reg lieg.

In die diskussie wat hierop volg, begin mens vermoed: dis net die doodeerlike wat dit kan bekostig om die leuen se rol te erken. Veel later, ná die gesprek ook oor godsdienste gegaan het, weet jy: Hettie Smit is een van die eerlikste mense wat jy ooit ontmoet het. By haar sal jy nie idees in blikkies kry nie, ook nie mooipraatjies, omdat sy oop van hart en gees is.

Hettie, ek het gehoor dat iemand wat saam met jou op 'n personeel was, gesê het: jy het die kinders in die holte van jou hand.

Ja, maar dis omdat ek sag praat. Jy moet net sê „ja ek is verkoue” dan luister hulle.

Oor die lewe in die Kaap, en die kontak met Van Wyk Louw, Boerneef, Mikro en ander skrywers deel sy mee:

Ons was geen amptelike groep nie. Hy was lektor aan die Universiteit en ek het onderwys as vak geneem. Jy weet hoe is die mens as hy maar 'n streep het soos ons — as jy een van jou kerk se mense ontmoet: dis soos Robinson Crusoe wat die voetspoor daar in die sand gesien het. Dis werklik so. Van Wyk Louw het natuurlik vroeg reeds selfstandig gedink. En sy boekrakke was destyds al vol filosofiese werke. Al was Duits my hoofvak het ek Rilke deur Van Wyk leer ken. Rilke was die digter wat vir my die meeste beteken het destyds.

Sy „Briewe aan 'n jong digter” was in sekere opsig ons Bybel. En dit was 'n goeie „bybel” want hy is nie sentimenteel nie. Hy leer die jong digter om homself in perspektief te sien en om nie te ego-sentries te word nie. Dit was veral van waarde vir die meisietjie met haar minderwaardigheidsgevoel wat alleen in die kamer sit en doodgaan. Sy sluit altyd haar deur. By Rilke kon sy toe op haar voete leer staan. Toë het ek al Rilke se gedigte gekoop en die prosawerke ook. Nou nog, as ek dit lees, kan jy sien dis volwasse. Hy verstaan die jong digter, en die jong musikant; hoe die jong kunstenaar hom moet aanpas by die gemeenskap.

Het Van Wyk Louw onder die jong digters in Kaapstad 'n soortgelyke funksie vervul? Was hy die leier?

Ek het persoonlik by hulle aan huis gekom. Maar daar het ek gevoel: as hy praat, kan jy dit maar neerskryf. Dis soos die ou Grieke se gesprekke.

Ons drink tee. En die gesprek skuif oor na godsdiens en die kind se probleme daarmee.

Soms raak sy op haar eie, unieke wyse dinge kwyt wat vir sommige uiters aanvegbaar sal wees bv. haar bewering dat Calvyn moontlik baie mense ongelowig gemaak het omdat hy nie 'n kind verstaan het nie. Maar altyd met daardie fyn en gemoedelike humorsin, die goeie spot soms. Sy vertel verder:

Ek het daardie *Institute* van hom gelees en daarin al dinge raakgehoop wat vir my nie aanvaarbaar is nie, soos die vooruit verdoeming van 'n kind wat nie uitverkies is nie.

In die Sondagskool, so daar by st. 5 langs, het ek al begin dink: daardie storie van die lou, ek glo hom nie. Maar mens móét jou laat aanneem. As jy wil trou, móét jy in die kerk trou, enige kerk. Ons vrouens het geen sê in die hele saak nie.

De leugen is een bindmiddel, de waarheid dinamiet!

Maar wil jy nie nou oor die vrou skryf nie?

Ja, beskouinge en opstelle miskien. Maar nie weer 'n roman nie. Opstelle lees vir my lekkerder as 'n storie.

Nou wat van de leugen is een bindmiddel?

Maar dit is so! As ek by die skool gesê het: nee, ek het nie verkoue nie, ek praat maar so sag, wat sou dan geword het? . . .

Eintlik het ek glad nie meer trek vir die skrywery nie. Ek het 'n klompie sê-goed geskrywe, ook beskouend, maar dis waarskynlik . . . My man is 'n ouderling. Hy is die goeiehartigheid self; jammer vir diere. Hy sal nie 'n mier doodtrap nie. Nou later, toe ek my verstand gekry het, het dié menslike waardes soos jammerhartigheid vir my méér geword as die Skoonheid: somer eenvoudige liefde en goeiehartigheid. Dit is wat Jesus so aantreklik maak.

Kyk die ou Grieke het mos gesê: Waarheid, Goedheid en Skoonheid. Toe ek jonk was, het ek gedink: Ag, gaan bars julle! Net Skoonheid! Skoonheid! (Dis nou nie as ek voor die spieël staan nie, maar in die natuur. Ek het vroeg al 'n handdoek oor die spieël gehang.) Maar nou sê ek anders.

Nou ja; terug na die Kerk, en die dogma, en die hel: ek het as klein dogtertjie glo eendag vir my oupa gevra: „Oupa, maar sê nou die hout raak eendag op, en dan? Wat gaan die duivel dan doen?”

Maar Oupa kon mos nie skoolhou nie. Toe sê hy maar vir my Ouma: „Vrou, koffie! Bring vir my koffie!”

Nes ek hom vasvra, soek hy koffie.

Maar reken! Om in die beskawing vir kinders te vertel die duivel steek jou met 'n drietandvurk hier agter in, dwars deur jou rok, en dan kom die vurk hier voor uit. Dan hou hy jou so oor die vuur.

Toe dink ek: maar as jy nie doodgaan nie is dit seker nie baie seer nie! Toe vra ek eendag: „Maar word die duiwel se arm nie moeg nie?”

En 'n ander dag vra ek weer vir Oupa of hulle daar in die hemel 'n prêm het. Ek het gedink aan my slaappop. Maar dit lyk my Oupa het nie geweet wat dit beteken nie. En ek wil weet of daar liekeries by die winkel is, en al wat Oupa sê is: „Bring vir my koffie!”

En wêét jy: Oupa sê vir my daar is nie 'n moerbeiboom nie. Daar is nie één boom om in te klim nie! Nou wat máák 'n kind dan wat hemel toe gaan?

My een neef het altyd so gevra, dan sê Oupa: „Jy sit, en jy sing.”

Nou moet jy weet, ons was hárde kerkbanke gewoond. En jy mag ook nie jou bene sit en swaai in die kerk nie. Nou ja, jy sit daar doodstil en jy sing. Ek het mos van kleinsaf so sag gepraat en ek sê:

„Oupa, maar ek kan nie sing nie! Sal hulle vir my op die musiek laat speel?” En weet jy: daar is toe nie 'n orreltjie in die hemel nie; nie 'n huisorreltjie soos ons gehad het nie! Nou watter kind wil nou soet wees ter wille van so 'n bedrukte plek. Jy mag nie wegkruipertjie speel nie; g'n blikaspaai nie; en daardie ding, wat mens die ringe so trek en die klippie gooi . . .

„Hop scotch?”

— dié is ook nie daar nie. En reken daar is ook nie daardie dae se lekkergoed nie — wat was dit? Sugarstick en suckers, dié is daar ook nie. En daar is niks poppe nie. Ook nie 'n kraalmuur nie want daar is nie 'n kraal nie. (Ons het elke middag twee-uur as die slange rondloop, dan gaan ons op die kraalmuur rondhardloop.)

Nou ja, toe sit ons klompie dit en bespreek. Toe sê my neef, Hennie, hy wonder:

As ons nou warmplek toe gaan, sal ons rêrig so seer kry? Hoekom brand hulle dan nie dood nie? En hy wonder of dáár nie dalk 'n moerbeiboom is nie.

Haai daardie ou mense moes met latte geslaan word. Dat hulle nie kon leer om vir kinders die hemel aantreklik te maak nie. Net my pa het ons verstaan. Hy het gesê: ja, al dié goed is daar, en hy wil sáám met ons soon toe gaan . . .

Die ander niggies, dié wat in Kaapstad was, het weer ander vasvra-goed gehad. Hulle vra vir oupa-hulle: waar kom die babatjies vandaan? Ek, en die ander Hetties, daar was 20 van ons met Ouma se naam, kon nie verstaan hoe is hulle dan so dom nie. Ons is heeldag op die plaas tussen die ooie en beeste en meide. Daar is mos glad nie 'n probleem nie!

Toe ek student was, ontmoet ek eendag vir Langenhoven en hy vra:

„Niggie, is jy verkoue?” Ek dag toe: vir hom kan ek nie jok nie en ek sê:

„Nee, ek praat maar so. Ek is so gebore.”

En hy sê: „Haai, maar ek wens al die vrouens het so gepraat, en my vrou ook! Dan sou ek darem bietjie rus gehad het.”

*

'n Kuier by Hettie Smit word maklik te lank. Sy nooi ons oor om een aand na haar kleurskyfies te kom kyk. Ons moet net sê watter deel van ons land ons nog nie gesien het nie.

Op pad na die motor gesels ons nog 'n keer oor haar skilderwerk. Sy leer nog sê sy. En sy het die son lief, en geel blomme en rooi. Ag, alle kleure. Sy moes eintlik 'n Mapogger of 'n ding gewees het dat sy geel en rooi komberse kon dra.

Ons groet en vertrek. Maar iets in ons het nog nie afskeid geneem van hierdie kleurryke geselsers nie. Dis of sy jou iets van haar ruim gees saamgegee het, en of die gesprek nie end kry nie. Ook nie in die herinnering nie.

A. KLOPPERS

MARIA

Sy het geweet —
die vrou.
Haar dae was gevul
met klaarheid en
begrip oor watter
namelose vreugde
hierdie wag kon baar.
Haar vrae was vlinders . . .
maar mensgebonde:
môre-en-oormôre,
en dan
Toe het sy eers geweet
haar wag
sou die Messias wees.

GRETA SAUERMAN

ÉÉRSTE NAG

Die mossies snik die vosse kom
met dun tonge purperwind-oë
vissies spartel in die gras
 róndom hom;
die strooi is rooi en die hoë

kamferfoelie by die ruie esels . . .
brandende maan bloeisel-nag,
tjirpende voëltjies om Bethlehem

in bome lê die blou-bont wesels:
hoor die lied, die wit roepstem,
hoór die Engel skoelapper-nag!

*

Daar was rooivinke in die grot
hiasinte, wit kewers in die lig,
en daar was blomme op die linne
 vol bloed.

Steenbökkies skrik in die boorde;
met madeliefies en mossies was sy
 alléén,
tussen lelieblare wat fladder
die silwer-grys geblomde steen . . .
Sterre het soos rooi dolfyne gesit,
spreus dans, en sý het geweën . . .

*

Vullens uit dié kwylynde wind,
rooi voëltjie van die daeraad
 kom gou kom liefkoos:
al is dit nag die skoelapper-reën
speel met die steenbökkies,
die verskrikte blomme lag tussen
 bome!

N. A. LIEBENBERG

KERSFEES SEWE-EN-SESTIG

U naam
het masjiene geword
en toe dit om twaalfuur
soos 'n vuurpyl bars
eggo
al die dreunings dit

Lippe
oorvleuel mekaar
soek mekaar
en die roffeling van toeters
hou dit
met blydschap wakker

Terwyl die oë
dit met kleur
suggereer
en die maan
as 'n oopmond sien

Die nag
het 'n bus vol gesigte geword
en langs elke weerkaatsing
sit daar 'n son
Môre sal die tyd en die bus
weer nuut begin.

PETRU KLARCSON

DESEMBER 1968

Kersfees is vir kinders en kleingelowiges
benouende noute van my bors
klein liggaam met magtige emosies
te groot vir die velparadys
die maan is grys sê hulle van Apollo
teleurgesteld ek ook

die maan van gisternag was helder
klokke en lig op ons liefde
nou stukke eksperiment
ons gaan al ons simbole in gips giet
dat hulle kan hard word soos mense
met bitterheid geweek
gemaand gejaar deur die eeue

krismisse mis gewoonlik die waarheid
van eensaam deur dood
vergete minne
bitterbitter boetebossie
groeï in my
dat ek kan hard word —
ek het jou meer lief as ooit
dit maak net nie meer saak nie

iewers is daar regte kerse en lig
'n son en sonata-maan sonder televisie
'n man wat doodeenvoudig liefhet met sy liggaam
sonder die skuldschild van die kerskind kruis

tussen sipresse in 'n groot stad
helderverligte begraafplaas
gekruisig sug op kersasems
vernietigingsvlam koester elke hartstogskreet

Kersvrees

DANIËL VAN RYSSEL

WINTER IN VLAANDEREN

een perkamenten sneeuwlandschap
waarop een blauwe kronkel
van de heilige Leie
vanuit het bos aan de horizon
doorheen het Vlaamse landschap schuift
langsheen het pluimgras en het waterriet
de witte velden en de weiden
langsheen de prikkeldraad en wilgen
het houten stalletje
zonder os of ezel
laat staan een kind
langsheen de dorpstoren rechts
en de watertoren links
langsheen een houtmijt een verzonken pont
de populieren op de berm
de kaarse kanada
die met zijn swarte kraag
doorheen de vrieslucht tot de hemel reikt
langsheen een boomgaard vol stilte
waarin een sneeuwman op de tenen staat
langsheen een afgedankte tram
in een moestuin met spruitjesstruiken
en het verlaten hoevetje verderop
dat als fermette te koop wordt aangeboden
langsheen bekistingen en pijlers
vrachtwagens en graafmachines
die nu nog ingesneeuwd
slechts wachten op de eerste dooi
om dwars doorheen de gulden lijst
het Vlaamse landschap in te rijden
er de meanders recht te trekken
en over het heilige een brug te slaan

WINDHARP

Dis Lida wat die verspote snuistery vir hom gee. „Vir Kersfees,” sê sy. „Hang dit op, dan speel die wind daardeur en dit maak die fynste musiek. Toe, dit sal 'n Kersstemming skep in jou woonstel.”

Die ding is papierlig, rooi geverf. Rooi, dink hy ergerlik, soos die nagemaakte bessies en die kerse en die versiersels oral in die winkelvensters. Rooi, die brallende kleur van skynhartlikheid en nagemaakte vreugde en opgewarmde lewe. „Kersstemming!” sê hy minagtend vir Lida. „Die winkelmense maak 'n spul geld, die kopers raak mal van wedywing om die beste indruk te skep met die presentate wat hulle vir mekaar koop — maar stemming? Daar is niks. Dis alles dood, soos dié ding.”

„Daar kan musiek deur speel, Hugo.”

„My God, Lida, ek —”

„Jy glo nie aan Hom nie, tog roep jy Hom gedurig aan. Hoekom?”

„Gewoonte,” sê hy kortaf. „Of miskien — Nou ja, 'n mens moet vloek, soms. Jy het seker maar die behoefte om teen iemand te vloek, al bestaan hy nie.”

Hy hang die windharp in 'n hoek waar die wind dit nie kan bykom nie. „Sien jy, hy is dood. Alles is dood. Daar is niks, was nooit iets behalwe ellende en bitterheid en niks nie. Die ergste is dat ons daarmee voortgaan, geslag ná geslag. As dit maar êrens kon ophou, Lida! Dis so onnodig!”

„Dit is nie, niks is nie. Dit vertel Kersfees tog: dat daar liefde is om alles te bind, die dinge sinvol te maak.”

„Liefde is 'n versinsel soos die res. Daar is sekere chemiese reaksies en hormoonverbindings wat die mens loop verhef tot iets meer, dis al.”

„As jy dit sou wou aanvaar,” sê sy, „sou ek jou kon liefhê. Ek sou jou weer kon leer om lief te hê.”

Hy kyk na haar: sy is nie meer jonk nie. Ook nie eintlik mooi nie. Dis net die warmte in haar oë wat hom altyd irriteer, maar ook aantrek. Hoe het hy tog ook aan haar gekom? Een reëndag, hier voor die woonstelgebou, ja. Sy was nat en hy het aangebied om vir haar 'n reënjas te kry. Van toe af kom sy nou en dan hierheen. Hy gaan na haar ook, soms, en verwens homself daaroor. Dit kan niks bring wat nuut is nie. Oral is winde van verlatenheid, afgronde en verskrikking, en dit lei nêrens heen nie.

„Daar was baie vroue in my lewe,” sê hy vir haar. „Elke keer het dit 'n ruk gedeug, dan gaan hulle weer weg. Of ek gaan weg. Niemand kan dit lank by 'n ander uithou nie — nie lank genoeg om mekaar se eensaamheid te leer ken nie. Dit word ondraaglik.”

„Tog het jy 'n vrou gehad, ses jaar lank.”

„Ja.” Bet. Vir 'n ruk, by haar, het hy ook geglo aan liefde. Vir haar sou hy alles gee, wou hy alles offer. Maar sy het rondgedartel, haar nooit veel aan hom gesteur nie. Eindelik weggegaan saam met iemand anders, somer so.

„Dis sy wat jou verbitter het,” sê Lida. „Hoekom dink jy almal is soos sy? Jy kan weer nuut begin, as jy net 'n bietjie wil glo aan goedheid en aan geluk — en veral aan mededoë.”

„Hoekom dit?”

„Dis die begin van alle liefde.” Sy staan op. „Ek moet loop. Daar is nog 'n dosyn of wat kaartjies om aan familie en vriende te stuur en dis oor 'n week al Kersfees.”

„Bly vannag by my,” sê hy, skielik ru.

„Nee.”

„Omdat jy my só wil dwing om met jou te trou?” spot hy sinies. „Die ander vroue, die nâ Bet, het nie omgee om te bly nie, dis waar. Maar ek sal nie net dááror met jou trou nie. So belangrik is dit nie. Niks is werklik belangrik nie — dis net dat die liggaam sy eise stel en dat 'n mens soms wil ontvlug in die rooi van 'n oomblik.”

„Ek wil nie ontvlug nie, nie deur my liggaam of iets anders nie.”

„Bly dan om 'n ander rede! Dink iets beters uit, vir jóú, en bly!”

Sy kyk met haar warm oë na hom. „Jy behoort die windharp op 'n ander plek te hang. Tot siens, Hugo.”

Hy gaan slaap alleen. Buite waai die Desemberwind, maar die harp is stil. Op sy rug lê hy en dink: dis nie Bet wat my verbitter het nie. Sy het 'n ruk lank skille oor my oë laat groei, dis al, maar daarna het ek weer soos vroeër gewet hoe futiel, hoe reddeloos onsinig die lewe is. Van kleins af kon ek myself nooit bluf soos ander mense nie, van my eerste jare af het ek met stomme verbasing die makabere eierdans gadeslaan wat oral om my aan die gang was en waaraan die mense só ernstig, doodernstig, deelgeneem het. Net ek nie. Toeskouer, altyd. Kopskuddend oor die niksseggende rumoer.

Hy word alleen wakker en lê laat, want hy begin eers weer oor 'n week of twee werk. Tienuur kom die pos; daar is 'n brief van Bet. „Ek stuur die kinders Woensdag na jou, hulle kan tot na Kersfees bly. Ontmoet die oggendtrein van die Kaap af en stuur hulle weer daarmee terug. Daar is geen oorklimmery nie en die kondukteur sal wel 'n ogie hou.”

Hy het vergeet van die kinders. Hulle wou nie juis kinders hê nie, maar na 'n paar jaar het die seuntjie en daarna die dogtertjie min of meer gebeur. Nou is hulle al . . . hoe oud? Naas moet vyf wees en Marietjie drie. Soms bly hulle by Bet, soms by haar ouers. Hy wonder watter plan sy sal bedink as Naas oor 'n jaar moet skool toe — maar dis haar saak. Hy het nooit veel met die kinders te doen gehad nie.

Tog kom daar 'n soort begeerte oor hom: om deur hulle 'n bietjie plesier uit hierdie Kersfees te haal. Hulle weet nog nie veel van leë winde wat oor die aarde waai en rooi versiersels wat dié tyd van die jaar winkels belaglik maak nie. Daarom kry hy 'n denneboompie, klaar versier, om in die woonstel te sit, en hy koop geskenke.

Lida kom weer, maar om die een of ander rede vertel hy haar nie van die kinders nie. Miskien omdat hy nie wil hê sy moet weet dat ook hý die menslike swakheid begaan het om voort te plant nie. „Ek gaan huis toe vir Kerstees,” sê sy. „Jy nie?”

„Huis toe?” Hy lag. „Daar is niks tussen my en my ouers nie.”

„Eenmaal moes daar tog gewees het? Jy is tog hulle kind, of was dit?”

„Ek weet nie. My pa was 'n handelsreisiger, ek het hom nooit goed leer ken nie. My ma het êrens gewerk. Ons was bly om naderhand heeltelmal van mekaar ontslae te raak.” Die simpatie in haar oë laat hom skrik; hy ruk om na die venster. „My God, ek het niks daarby bedoel nie! Moenie so na my kyk nie!”

„Arme Hugo,” sê sy nogtans. „Dan is dit nie Bet wat jou verbitter het nie.”

Hy moet aan haar woorde blý dink, maar dit verander nie werklik iets nie.

Woensdag gaan hy die kinders by die stasie haal. Hulle is styf en verskrik met benepe gesigges onder bruin hare. Niks laat hulle ontgooi nie, ook nie later in die woonstel nie. Soos houtpoppies sit hulle langs mekaar op die bank, of op die vloer. Toe hy hulle kafee toe neem vir ete, hanteer hulle die messegoed lomp maar sonder protes, vergeet om servette te gebruik en loop weer swyend agter hom aan, terug woonstel toe. In die aand bad hy hulle, en die lyfies is maer en stokkerig toe hy hulle afdroog.

Die tweede dag speel hulle 'n bietjie onder die bome by die woonstelgebou, maar daar is geen sprankel in hulle nie. Hy dink daaraan dat hulle, soos hy, toeskouers gaan word van die eierdans en hy wonder of hy hulle dit nie behoort te spaar nie. 'n Motor, met gas gevul — hulle aldrie saam, hoekom nie? Een keer as jong seun het hy 'n klomp pille gedrink, maar hy het nie gesterf nie. Dis aan daardie mislukking te wyte dat hy nog nie weer probeer het nie.

Tog stel hy uit. Dit word Kersoggend, en hy gee hulle geskenke. Hulle lag 'n bietjie, speel effens, Naas sê selfs dankie, maar dan lê die stywe stilte weer tussen hulle. Die middag gaan hulle na 'n hotel vir die Kersefees en daar is baie rumoer, klappers wat skiet, mense wat lag en glasies klink. Naas mors op sy klere; Marietjie se neus loop. Hy kan dit uitskreeu: as daar net iets was, iets anders as leegte en stiltes en rooi Kersversiersels!

Die middag sluit hy hom weg van hulle, nors en hulpeloos in die opwelling van verlange na 'n mens of 'n ding wat saak maak. Hy skakel die radio aan, hoor *Stille Nag*, vloek en skakel weer af.

Die aand, na 'n skraps ete van koffie en brood, bad hy die kinders met 'n diep verligting. Môre gaan hulle terug. Die foon lui net toe hy albei in handdoeke toegedraai het. „Ek sal dadelik kom,” sê hy, en sien dat Marietjie se verkoue erger is. Sy hoes, haar dun lyfie ril. „Ek kom nou,” herhaal hy en gaan tel die foon op. „Lida?”

„Ja, ek het pas teruggekom. Ek het heelwat gedink gedurende die afgelope dae, Hugo.”

Its loop deur sy liggaam — afgagting, 'n vuur. „Dan — Wel, kom jy hierheen? Bly jy vannag?”

„My liewe Hugo.” Sy deklameer nie, sê bloot. „Ek het gedink dat dit beter is om van jou weg te bly. Jy is net skaduwee, en ek het son nodig om te lewe. Maar as iets jou laat anders word, laat verstaan hoekom Kersfees bestaan, kan jy na my kom. Ek hou nog van jou.”

Verward bly hy staan: dis die eerste maal dat 'n verhouding só eindig. Dan word hy kwaad omdat sy meer verwag het as wat hy kon gee en loop terug badkamer toe. In die deur bly hy weer staan.

Die kinders is nog op die badkamer mat. Naas se handdoek het verloor, hy is kaal en nat. En besig om Marietjie aan te trek. Die baadjie is verkeerd, met die knope agter, en hy knoop dié nou nog met lomp vingers verkeerd vas ook, maar hy werk met die grootste omsigtigheid. „Ek sal gou maak dat jy nie koue kry nie,” sê hy in 'n stem waarin daar niks styfs is nie. „Môre is jy weer beter, hoor? Hoor?”

Sy antwoord nie, maar sy leun met haar kop teen hom, vas teen hom. As daar 'n band om hulle getrek was, kon hulle nie nader, teerder by mekaar gewees het nie. („*Hoekom dit?*” „*Dis die begin van alle liefde.*”)

Hy kreun: „O, God!” Maar dis nie 'n vloek nie.

Die wind begin onverwags waai, deur die bome en die vensters. Dit kom die hoek by waar die windharp hang; daar begin musiek deur die windharp speel.

DOOD IN DIE VREEMDE

Dit was 'n aand soos baie aande daardie winter in Kanada. Buite het dit gesneeu: skarrelende bloeiseltjies wat die donker wit. Binne was dit warm, sentraal verhit.

In die meeste huise was die beeldradio se blou oog wawyd oop. Ook by ons, na sewe maande in die vreemde was dit steeds 'n aardigheid. Die sneeu was steeds 'n wonder.

In die blou lig van die beeldradio was die vlokkies kleure teen die ruit. Soms het die beelde op die doek vervaag en het die vallende vlokkies oor die wit tuin van die wêreld robyne geword, smaragde en reënboë en blink trane. En in die trane was daar mense, bewegende figure, onherkenbaar. En soms was die vallende vlokkies skaduwees klank, soos stemme.

Die telefoon lui!

Hy staan op om die klankbaan van die beeldradiostel stil te draai en dan in die blou skemer die lui te beantwoord.

„Dis 'n kabelgram,” sê hy, onderwyl hy op die boodskap wag.

Die vertrek is vol van die vallende sneeu se wit geruisloosheid. Vóór dit aan hom uitgelees word, weet ek: dis 'n boodskap van die dood.

Hy druk my lank styf teen hom vas. Dan gaan sit ons, naby die venster waarteen die sneeubloeiseltjies waai. Hy hou my hande. Maar dis nie *sy* hande wat myne omvou nie. Dis blou beaarde moederhande.

In die intense bewustheid van haar is ek weer kind, baie klein, weerloos. Ek is siek en sy is naby, haar stem en haar sagte hande. Dis vroeg in die môre, ek speel in die ou wit karkap langs die bakoond, sy roep uit die blomtuin, om na die eerste viooltjies te kom kyk: saam buig ons af en ruik diep in die dounat blare en hemel en aarde is viooltjiegeur. Sy snuffel by die boekrak in die gang, haar blouraamleesbril op. Blomme en boeke. Hand aan hand in die wit son, ver van die plaashuis af, tot by die skoppelmaai in die vlakke se kamp; lammertjies blêr. Sy buk om my nag te soen— my kateltjie staan voor die oop vensteraam sodat ek die maan en sterre kan sien sou ek wakker word — my oë val al toe, maar nog 'n laaste nagsêstorie tussen die sterre, tussen die sterre.

Tussen die sterre? As kind was die dood verdwyning in die mis. Dik mis het oor die wêreld opgekom, jou toegevoeg, deurdring, totdat jy versmelt het, en verdwyn. Dan was jy dood. Met diere was dit anders: hulle het net stokstyf gaan lê.

Ek is vol van die wit en vallende stilte van sneeu. Ek wil uit, dieper in die wit, totdat ek daarmee versmelt en verdwyn.

Hy neem my kamer toe, om te probeer slaap. As hy kon, sou hy verhoed het dat die wit nag by my oë inkom en oor die landskap van my wese ontelbare sneeubloeiseltjies saai.

In die oggend kom 'n ruiker groot, spierwit asters in 'n wit erdebak aan. My oë is vol van die wit van die blomme. Die blomme se wit is vol van haar teenwoordigheid. Uit die kloue van my smart verrys 'n vreugde, ek ruik diep in die sneeuwit kelke en ons glimlag.

Die wêreld rondom my slaap, maar ek is wakker en bewus van die uur en die ooreenstemmende uur in my eie land. Ek herken die motors wat met die bekende gesigte opdaag vir die roudiens op die grasperk onder die wilgers, die honde, die volkies. Ek volg die swart stoet met die tuinpaadjie af na die plaaskerkhof, tot by die hekkie waar die bloedrooi malvas altyd blom.

Drie uur later, as ek opstaan, is die sneeuval van die afgelope dae verby. Deur die ruite rus die stil wit vrag van die suiker-sneeu op die huise se dakke en oor die tuine.

Dis 'n môre soos geen ander môre nie.

STILLE NAG

Ek gaan saam met 'n vriend na die Verjaardagfees.

„Wie se verjaardag is dit?” vra ek.

„Weet jy dan nie?” vra hy verbaas.

Oral langs die pad brand liggies, gespan oor bome en hotel-ingange, in winkelvensters; dit skyn ook deur die vensters van die meeste van die huise.

„Waarvoor is die liggies?”

„Vir die Fees, natuurlik.”

Ons kom by die plek waar die Fees gehou word. By die ingang kry elkeen 'n harlekynhoed.

„Daarsonder sal u nie toegelaat word nie,” sê die hekwag.

Ek druk myne op my kop en stap aan. Iemand pluk my hard aan die skouer.

„Jy't nie betaal vir die hoed nie,” sê die hekwag beskuldigend en hy laat 'n skerp lig in my gesig skyn.

„Maar . . . maar ek is genooi,” stotter ek. Ek hou my een hand voor my oë om die lig af te weer. Ek bemerk hoedat die mense na my staar met afsku en bejammering tegelyk. Iewers in 'n sak kry ek 'n geldstuk en oorhandig dit.

„Toe, stap nou. Daar is baie mense wat wag.”

Ek word deel van die menigte wat skouer aan skouer vorentoe druk. Ons is in 'n groot park wat net soos die strate met liggies versier is. In die een hoek is 'n swembad waar 'n klompie mense besig is om water oor hulle liggame te spoel.

„En dit?” vra ek.

„Hulle reinig hulle voordat hulle aan die Fees deelneem,” antwoord my vriend.

„Moet ons ook?”

„Dis om't ewe.”

„Waarom vertel jy my nie van die Fees en van die Gasheer nie?”

Hy maak 'n ongeduldige gebaar met sy hande en verdwyn haastig tussen die skare.

Oorverdowende musiek word by 'n mallemeule gespeel. Kinders en grysaards, vrouens en mans gil opgewonde as die wiel versnel en hulle al hoe hoër swaai. Ek sluit by die tou aan en wag. Eindelik kom die wiel tot stilstand en ek hardloop haastig na die naaste leë sitplek. Die sitplekke is naderhand almal gevul, maar die wiel beweeg nie. Die musiek het opgehou.

„Wat is fout?” skree 'n paar stemme tegelyk.

Toe skyn die lig weer in my gesig.

„Wat dink jy? Betaal jy nie, ou man?”

Terwyl die lig so fel op my skyn dat ek van byna niks anders bewus is nie — dit en die oë van die mense wat my

dophou en wat ek meer voel as sien — voel ek my sakke deur en oorhandig geld aan hom.

„Dis dan 'n Verjaardagfees,” sê ek. „Hoekom moet ek vir alles betaal sodat julle kan geld maak?”

„Dis nie wat ons wil nie. Ons kan nie anders nie, want die mense wil dit so hê. Ons is ook moeg van die heeldag werk en op ons voete staan. Ons sou liever wou gaan rus. Maar die mense wil dit so hê.” Hy stop die geld in 'n sak wat reeds alkante toe boepens staan.

Die musiek begin weer en ek word oorweldig deur die wilde ekstase van hoër, hoër swaai. Ek gil saam met die ander en lag uitbundig as die man agter my my gryp en my woes laat ruk en rondomtalie draai.

„Lekker!” skree hy en ek knik vrolik.

Dis te gou verby. As ek weer op vaste grond staan, voel ek onseker en neerslagtig. Ek groet my maat van die mallemeule. Hy kyk nie eers na my nie, staar net onvergenoegd voor hom uit.

Op 'n baan 'n entjie verder het die mense begin dans. Sommige paartjies klou aan mekaar vas en beweeg skaars. Ander doen 'n ritteltit. Maar almal se gesigte is strak, soos die van mense wat in die tou vir die vyfuurbus staan en wag. 'n Meisie staan half verskuil agter die orkesverhoog verlangend na die dansers en kyk. Ek maak 'n buiging voor haar en sy kom stadig na my toe. Voor ons op die baan gaan, onthou ek skielik en betaal by 'n glashokkie.

„'n Mens moet vrolik wees as jy dans,” sê ek aan die meisie. Ons klap hande en lag vrolik wanneer die ritme vinniger word en ons amper nie kan byhou nie.

'n Heer en 'n dame in aanddrag kyk ons afkeurend aan.

„Jeugverwilderings is 'n onmiskenbare teken van die tyd,” sê die heer. „Sosioloë het bo alle twyfel bewys . . .” Sy stem word deur die musiek oordonder terwyl hulle weg van ons beweeg, sy regterhand swaar op haar natgeswete rug.

As die musiek ophou en ek na my dansmaat draai om haar te bedank, het sy reeds verdwyn.

Langs 'n vuil waterstroom is 'n opelugrestaurant ingerig. Oral lê papiere en skille rond. Kinders hardloop deur die vuil water en druppels val van hulle bene op die liggame van paartjies wat mekaar in die donker kolle onder die bome omhels.

Voordat ek 'n bestelling kan plaas, bars daar 'n oorverdovende gesketter van klappers los en die kruitreuk hang in die lug toe 'n klomp jongmense van iewers vandaan aange-storm kom.

Ek stap verder en gaan rus op 'n bankie langs 'n groot tuin met wit swane op 'n dam wat tussen blomme, struik en bome verskuil lê. Duisende ligspatsels dans oor die water. 'n Bleek man met velskoene en 'n kortbroek loop van boom tot boom en kyk deur 'n vergrootglas daarna. Hy tuur lank na die naam-

plaatjies en knik telkens goedkeurend. Na 'n ruk kom hy langs my op die bankie sit.

„Die mens moet terug na die Natuur,” sê hy. „Daar alleen is rus te vind. Kyk hoe volmaak harmonieer die grasie van die swane met die water en die plantegroei. In die Natuur is daar geen botsende kleure of wanplanke nie. Die liggies hier rondom is in werklikheid afsigtelik. Maar kyk hoe omskep die water die weerkaatsing daarvan in iets toweragtigs.”

Hy het al hoe harder begin praat en 'n paar voëls wat in die boom bokant ons sit en slaap het, vlieg verskrik op.

„Die Gasheer het aan alles gedink,” sê ek. „Op hierdie Fees word aan alle smake voldoen.”

Hy trek sy skouers op.

„Ag, die Fees. Ek het nie veel daaraan nie, solank ek maar hier in die Natuur kan wees. Gelukkig kon ek die aanstelling as opsigter hier kry. Ek verwag juis nou-nou die groot stormloop as almal moeg gebaljaar is. Ons vra natuurlik nie toegangsgeld nie. Hoegenaamd nie. Net maar 'n klein bydrae. Die koste . . .”

Ek sug toe ek my klein bydrae in sy hand laat val en stap moeg verder, net betyds om die voerpunt van die natuurliefhebbers te ontwyk wat hulle koersagtig na die tuin haas.

Verlig merk ek dat ek eindelijk by 'n uitgang beland het. Die wag sit stil voor hom en uitstaar. Hy kyk skielik op toe ek wil verbystap.

„Wag!” roep hy. „Iemand het vir jou 'n geskenk ingehandig.” Hy soek tussen 'n menigte pakkies in sy kantoor. „Hier. Dis van die man wat saam met jou op die mallemeule was. Teken sommer die bedankingskaartjie, hier op die stippellyn, en ons sal dit aan hom pos.”

Ek teken en hy gooi die kaartjie in 'n vakkie wat „Uit” gemerk is, bo-op 'n stapeltjie wat reeds daar lê.

„Is daar iemand vir wie jý iets wil koop? Trouens, jy sal moet, anders bederf jy die hele Fees. Hier agter die kantoor is kraampies met 'n groot verskeidenheid.”

By die kraampies is honderde mense, rooi van inspanning om in die gewoel kop te hou, besig om geskenkpakkies uit te soek. Voor my het twee dames in mekaar vasgeloop en hulle gluur mekaar woedend aan.

„Kan u nie kyk waar u loop nie?” vra die een bitsig.

„Verskoon my, maar u. . . Ag, gaan vrek!” antwoord die ander voordat sy wegstap en ek die natgeswete rug herken.

Ek druk tussen die mense in, vroetel tussen die blinkgoed, kibbel oor pryse en beland onverrigtersake weer by die uitgang, waar nou meer mense saamdrom. Hulle skel ongeduldig op die man omdat hy hulle nie vinnig genoeg na hulle sin kan deurlaat nie. Twee jong mans het handgemeen geraak omdat een van hulle by die tou probeer indruk het. Hulle word deur die toeskouers aangehits totdat die bloed van hulle gesigte afstroom en hulle hygend langs mekaar gaan sit.

„Vir wie is die geskenk?” vra die man toe dit my beurt voor die venstertjie is.

„Vir die meisie met wie ek gedans het, maar ek weet nie eens wat haar naam is nie . . .”

„Dit maak nie saak nie,” sê hy en draai my pakkie om. „Maar dis dan dieselfde pakkie wat jy netnou . . .”

„Ja,” antwoord ek en fluister. „Ek kon niks na my sin kry nie.”

Hy knipoog. „Toemaar, alles reg.” Hy skryf iets op 'n kaartjie.

„Posgeld vir die bedankingskaartjie is vooruitbetaalbaar,” sê hy en hou sy hand uit.

Buite die hek gaan ek vermoeid staan om asem te skep. Voor my flonker die ligte en agter my is die gedreun van baie stemme.

'n Stemmiggeklede groepie kom in die straat by my verby.

„Was u daar binne?” vra die leier.”

„Ja.”

„Het u die Gasheer ontmoet?”

„Nee.”

„En die ster en die krip? Het u dit gesien?”

„Ek weet nie waarvan jy praat nie,” sê ek.

„Toemaar,” sê hy. „Ons sal Hom soek. Eenmaal móét ons die Gasheer ontmoet!”

Hy gee 'n teken en hulle begin sing, die stemme yl en byna onhoorbaar.

Hulle sing eers „Stille Nag”. Dan „Betlehemster” terwyl die groen en die geel en die blou liggies in die jakarandaboom heen en weer deur die wind gewieg word.

„Dis 'n snaakse spul,” sê die man langs my. „Seker van Lotjie getik.”

„Ja-nee,” antwoord ek en lag.

DE ZOON

Ik ben Bors van de Steenstam. Ik sta op een rotsblok. Ik kijk naar beneden. In de diepte, op het gras, werpt een wilde merrie een zandgeel veulen. Ze spreidt de poten en slaat met de geweldige kop. Met kracht duwt ze het veulen uit haar lichaam. De spieren spannen onder haar glimmende huid. Ik kan haar treffen, als ik wil — o, heel gemakkelijk! — met een harpoen of een pijl, waarvan ik de stenen punten gisteren heb aangescherpt. Maar ik, Bors van de Steenstam, wil dat niet. Het veulen komt, de snoet vooruit, en de voorpoten daaronder gestrekt. Het leeft! Het ligt in het gras. De merrie springt recht. Ze schudt zich en briest. Ze buigt zich over het veulen en likt het. Ik lach bij mezelf. Nu staat het veulen op hoge wankale poten. De merrie likt het, nek, rug, flanken, en kruis. De merrie is mooi, het veulen is mooi en rank en toch stevig. Waar er daarstraks maar één was, zijn er nu twee. Nee! Ik, Bors van de Steenstam, wil de merrie niet doden!

Er leeft ander wild genoeg in de vallei. Ik kijk omhoog naar de rotsen. Ik bemerk een steenbok. Ik zal hem vellen. Ik ren de helling op. De bok neemt de vlucht. Maar ik ken zijn streken! Ik kniel neer en span mijn boog. Ik houd de adem in en schiet. De pijl zoeft weg, snelle schaduw over de grijswitte rotsen. De steenbok blijft hangen in zijn sprong. Hij stuikt neer. Hij valt van rots tot rots en blijft haperen aan een dwergden. Ik ga er op af. Hij is dood. Nog een héél klein beetje leven trilt na in zijn poten. Met mijn stenen mes snijd ik hem die keel over en laat hem leegbloeden. Donkerrood bloed op de grijswitte rotsen en het glimmende groen van de dwergden. Ik til de bok op. Hij is zwaar. Maar ik ben sterk! Op mijn schouders til ik hem. Ik zing een jagerslied en daal de helling af naar het dal, waar zich mijn woning bevindt.

Bij de oever van de bergrivier gooi ik de bok van mijn schouders op de grond. Ik was mijn handen en mijn gezicht. Ik drink het koele, verfrissende water. In het gras ontdek ik een eendenest. Er liggen vier eieren in. Ik neem er één uit op en breng ze bij mijn oor. Ik hoor zacht krasselen aan de binnenkant van de schelp. Weer nieuw leven! Voorzichtig leg ik het ei terug in het nest. De moedereend is boos. Ze bevindt zich op enkele passen van het nest en kwaakt woedend. Ik kan haar gemakkelijk doden, met een werpknots of zelfs met een kei. Maar ik, Bors van de Steenstam, wil dat niet. Ik heb een steenbok en daarmee vlees genoeg voor één, twee, drie dagen. — Morgen heb jy kleine eendjes! roep ik de moedereend toe. Hou je eieren warm!

Met één zwaai til ik de steenbok terug op mijn schouder. Ik waad door de rivier. De keien op de bodem zijn glad. Het water stroomt snel. Maar ik ken de rivier, de wilde rivier, die zingt van kracht.

Ik loop naar mijn woning, ginds bij de overhangende rotswand. Ik heb ze zelf gemaakt, die woning. Een kuil in de grond, een bedekking van dierehuiden, huiden van de dikke, knorrige holebeer. Op een hoge grasstengel zie ik twee handgrote libellen zitten. Hun vleugels glanzen met paarlemoeren weerschijn. O ja, met één klap van mijn hand zou ik ze kunnen doden, de twee parende libellen, maar ik, Bors van de Steenstam, wil dat niet. Nee, dat wil ik niet.

En ik ga verder naar mijn woning.

Ik hoor mijn vrouw. Borsa heet ze. Ze is jong en mooi en sterk vooral. Ze draagt een kind. Het zal ons eerste kind zijn. Nu kruipt Borsa uit de woonkuil en ze lacht als ze mij ziet.

— Wat is er? vraag ik, terwijl ik de dode steenbok in het gras gooi.

— Ons kind zal geboren worden, antwoordt ze.

— Nu?! roep ik uit.

Ze knikt.

En mijn hart begint te jagen. Ik werp mijn wapens bij de dode steenbok en loop naar Borsa toe. Ik betast haar buik. Ons kind beweegt. Borsa's spieren staan strak gespannen. Ik voel mij plots zo helemaal onzeker.

Borsa glimlacht.

— Nu moet het gebeuren, fluistert ze.

— Wat moet ik doen? roep ik uit.

— Niets, glimlacht ze. Ik zal je wel roepen als het kind er is. Geef je mes. Met jouw mes zal ik de navelstreng doorsnijden.

Ik trek het stenen mes uit mijn gordel. Ik geef het aan Borsa, mijn vrouw. Ze trekt zich terug in de woonkuil.

En ik ben alleen. Alleen met de strakke lucht, de zonbeschenen bergen, het golvende grasland in het dal, de bergrivier, die ruist van kracht.

Ik ga zitten op de grond en het is alsof mijn lichaam één groot oor wordt, dat luistert naar de geluiden, die opstijgen uit mijn woning. Borsa, mijn vrouw, hijgt. Borsa steunt. Borsa beweegt. Borsa haalt snuivend adem.

Ik spring op en ren weg. Ik neem een kei en werp hem ver van mij af. Ik klauter over rotsen, loop weer naar beneden. Ik val in het gras. Ik leg mijn gelaat tegen de grond. Ik hoor Borsa, de barende moeder. Zij hijgt, zij steunt, zij haalt snuivend adem.

Ik, Bors van de Steenstam, durf heel alleen de grootste holebeer aan, ik vocht met mammoeten en rendieren, met één slag van mijn knots vel ik een wilde hengst. Maar dit hou ik niet langer meer uit, nee!

Ik loop terug naar de woonkuil. Eerst zo vlug ik kan, dan trager en trager. Ik heb angst! Ik ben o, zo bang!

Mijn lichaam glimt van het zweet.

Maar dan hoor ik opeens het bevrijdende geschrei van een kind. Ik duik in de woonkuil. In het schemerdonker zie ik Borsa, mijn vrouw, die gebaard heeft. Mijn vrouw, die gebaard heeft zonder één klacht! Ze glimt van het zweet, maar in haar handen houdt ze ons kind, ons roze, schreiende kind.

Ik, Bors van de Steenstam, sta sprakeloos.

Borsa reikt mij het kind toe.

— Hier heb je je zoon, zegt ze. Wat zeg je, Bors?

Ik schud machteloos het hoofd. En met mijn ruwe, sterke handen, waarmee ik mammoeten, wilde paarden en holeberen overwin, neem ik mijn zoon vast. Mijn handen zijn te sterk en te ruw voor zo een teer, roze wonder.

— Hier, neem hem weer bij jou, zeg ik tot Borsa. Het is goed. Jij hebt me een flinke zoon geschonken. Maar hij is zo klein.

— Pasgeboren kinderen zijn altijd klein, glimlacht Borsa. Maar onze zoon zal wel groeien. Hij wordt nog groter dan jij!

Ik kruip uit de woonkuil. Het licht van de dag verblindt mij even. Dan ren ik naar een grot, die wat hoger in de rotsen gelegen is. In die spelonk verberg ik mijn schatten, in een holte onder een platte steen. Ik neem drie okerstiften, twee doorboorde tanden van een holeleeuw en een krans van slakkehuisjes. Ze zijn heel mijn rijkdom. Zó lang heb ik ze bewaard voor mij alleen. Ik draag ze behoedzaam naar mijn woning. Borsa, de moeder, heeft onze zoon in een dierehuid gewikkeld. Ik geef haar zwijgend de drie okerstiften en de twee doorboorde leeuwetanden en daarna leg ik de krans van slakkehuisjes op haar haren. Mijn schatten zijn de hare, van Borsa, de moeder van mijn roze zoon.

KLEINBOET

Die botterblomme groei slegs teen die wal van die sloot, tussen papiere en geroeste blikke. Anderkant die sloot lê die grondpad, en verder is dit net droë soetdorings en stof.

Die kleintjies probeer modderkastele teen die walle bou, ronde kastele wat ook na die dorpskerk lyk. Party pluk blomme en ander maak beeldjies in die blou stroom water. Die heel kleintjies woel met hulle tone in die modder, sodat die swart modder tussen hulle tone opkrul.

Die trein maak 'n wye draai aan die bopunt van die stowwe- rige pad en sak dan weer in die sloot af. Hulle voete trap hoog en die arms pomp vinnig. Hulle rem aan mekaar se voos hemde; party s'n het al geskeur en die bolywe blink in die son.

Die kleintjies kyk onrustig op; die heel kleintjies waggel solank na veiligheid.

„Tooooooeeeeet!” skreeu die skrale voor op die punt van die trein.

Die kleintjies raak paniekerig.

„Pasop! Hier kom hy — die trein!” skreeu 'n kleintjie. Hulle gly terug en val in die modder.

Die kastele met hulle ruim tuine word in die blou water geskop. Die skerp stokkies van die strooise breek onder die harde voetsole; vuurhoutjiedose dryf stroom af. Die see is skielik onstuimig: hy spoel die paaie weg en klein beeldjies smelt weg. 'n Plastiese karretjie dobber in die stroom. Die water is nou modderbruin. Teen die walle is beeldjies van moeders en kinders nog sigbaar.

„Tooooooeeeeet!” skreeu die skrale. „Vinniger, vinniger! Kom Piet, swaai daai dun arms van jou; lig jou pote!”

Piet gaan skielik staan. Hy ruk sy hemp los en klouter die wal uit. Hy gaan uitdgend in die pad staan.

„Dink jy miskien jy's snaaks? Jy sallie vir my sê ek moet my pote optel nie! Ek is nou moeg vir die hele spul. Kyk hoe lyk my klere. Ek wil nou ook weer 'n slag stoker wees!”

Die hele trein het tot stilstand gekom. Die skrale pomp nog met sy arms. Dan laat hy hulle stadig sak en hak sy duime aan sy broeksakke.

„Jy kan g'n stoker wees nie!” Die skrale lag; sy adamsappel wip op en af. „Jy's so maer, die trein sal sommer met jou weghol!” Die skrale stik. „Sakka-pakka, sakka-pakka, sakka-pakka, sakka-pakka . . . Hier gaan ons!”

Piet hardloop weer na die kant van die sloot.

„En jy; jy's so knopperig — 'n mens kan jou ribbes tel! Ek kan 'n stoker wees, hoor jy!”

Die trein het weer gaan staan. Die water spoel oor die seuns se voete. Die skrale vee sy hare uit sy oë.

„Bly stil!”

„Ek sallie. My pa is 'n stoker en hy het my alles vertel, alles. Ek wéét. Jy maak nie vuur nie; jy skreeu net!”

„Sherrup! Ek bly die stoker. Tooooooooooooeet! Sakka-pakka, sakka-pakka, sakka-pakka”

Die trein plons die stroom af. Piet kyk na die swart ry voete wat die geel blomme die modder intrap. 'n Klomp kleintjies skarrel beangs voor die voete weg. Hulle trap alles stukkend. Alles! Die grasspruite, die botterblomme tussen die papiere; die geroeste blikke kraak onder hulle voete As tant Alie haar kleintjie net betyds sal kan wegsleep. Hulle sal hom paptrap. Pestel!

Piet gly weer die wal af. Hy gaan by die voorpunt van die trein staan.

„Dan gaan ek tog nie meer treintjie-treintjie speel nie.”

Die voete gaan staan. Die skrale draai stadig om.

„Loop dan maar . . .”

„Maar ek wou graag stoker gewees het. My pa is ook een.”

„Ga! Almal sê tog jou pa is 'n vrot stoker. Jy kan nie eers 'n trok wees nie. Jy gly in die modder . . . ; spat die ander nat . . . ; jy pomp nie met jou arms nie. Jy spring oor die modderkastele en die blomme; jy toet nooit nie. Loop maar . . . ; gaan speel met jou stink groottoon!”

Die trein skater. Die kleintjies giggel.

„Ek sallie alleen speel nie! Ek hoef nie alleen te speel nie . . .”

Piet kyk wanhopig rond. Hy boor sy groottoon in die modder.

„My ma gaan tog 'n babatjie kry . . . Een vannie dae. Ek sal tog met hóm speel . . . Kleinboet . . .”

„Tooooooooooooeet!” skreeu die skrale.

Maar die ander seuns het al reeds mekaar se hemde gelos en vorm nou 'n kring om Piet.

„'n Kleintjie?”

„Wanneer?”

Nou dat die grootste gevaar verby is, klim die kleintjies terug in die sloot: Hulle wil ook hoor. Party kleintjies bou nog kerkies; die heel kleintjies probeer beeldjies van hulle ma's maak. 'n Kleintjie val in die modder plat toe hy sy ma se roepstem hoor. Tant Alie sleep haar huilende kind huis toe.

„Wie sê so? Wie sê dat jou ma . . .”

„Ek weet dit al lankal en my pa sê ook so. Hy het gesê ek gaan 'n nuwe boetie kry. Hy sê ek moenie my ma pla nie, want iets wonderliks gaan gebeur.”

„Wat wonderliks? Alle vroumense kry kleintjies — amper elke dag. Kleintjies om ons te verpes. Kyk hoe lê hulle in die sloot; hoor hoe skreeu hulle!” Die skrale swaai met sy arm en die kleintjies staan 'n paar tree terug.

„Issiel Kleinboet sallie skreeu nie. Ek en hy sal saam met my nuwe treintjie speel en ons sal saam na my duiwe kyk. Ek sal hom wys hoe die groot witte hoog bokant die kerkoring draai. En my kleintjies moet reeds nou uitkom; dis nou al reeds twee weke. Ek sal hom een gee. En ek sal Kleinboet ook alles vertel wat Juffrou sê; Van hoë berge in Afrika; van Maria en die Kruisiging . . . En in die aand sal ons na die sterre kyk . . .”

'n Vet seun gaan staan reg teenoor Piet.

„Hoe weet julle dit gaan 'n seun wees? Wie sê dit gaan nie dalk 'n meisiemens wees nie? En wie wil nou met 'n meisiekind speel?”

„Ek wéét. Ant Jossie was nou die aand by ons en ek het gehoor sy sê vir Pa dit gaan 'n seun wees, want die maan is so vol.”

„Sy lieg. Toe my skreeubek sussie gebore is, was die maan ook so vol.”

„Maar dit gaan 'n seun wees, ek weet . . . Kleinboet . . .” Piet kyk hoopvol na die kring gesigte.

Die kleintjies speel nou nader aan die groot seuns. Hulle spat mekaar nat en die heel kleintjies skreeu. Een van die grotes skop 'n kerk om.

Toe die kring niks sê nie, vervolg Piet: „En dan is daar mos nog iemand om mee te speel. Ons kan die trein langer maak. En as hy na my pa aard, sal hy goed kan stook ook . . .”

„Kyk, ek bly die stoker! En daar is genoeg kleintjies in hierdie straat en in hierdie sloot om die trein so lank te maak as wat ek wil. My pa het nou die aand reeds gesê hy weet nie waar tel die dorp se vrouens al die kleintjies op nie; daar is net geen keer nie. Hulle kom en kom en kom; kyk net hoe krioel die sloot.”

Die skrale se donsbaard beef in die wind. Die vet seun jaag die kleintjies die walle op; dan skop hy hulle kerke om.

„Maar darem . . . Kleinboet . . .” Piet kyk weer na die kring.

„Ek weet darem nie,” sê 'n seun met 'n hees stem en groot ore. „My ant Anna sê dis in die lug. Dis nou ook glo spinnekop-tyd, en spinnekoppe maak dit net erger. Spinnekoppe en ander gediertes wat in die aand rondloop en in die middel van die nag deur kamervensters klim . . . Het jou ma al vir spinnekoppe geskrik?”

Piet kyk met groot oë rondom hom. Die kleintjies bondel verskrik saam.

„Ek weet nie . . . My ma het nog niks gesê nie; en my pa ook nie . . . Maar my ma kry darem krampe — so in die sy.” Piet vat aan sy sy.

„Ditsim Dis die teken! So, jou ma moes geskrik het. Ek het jou mos gesê jou boetie gaan gebreklik wees!” Sy hees stem word nog heser.

Die kleintjies staan weer nuuskierig nader.

„Issie! Kleinboet gaan reg wees!”

Die skrale begin lag. Hy buk laag vooroor; sy hare val in sy oë. Die vette begin ook lag; sy maag skud. Die hele trein proes in 'n koor: „'n Krom trein met een waggelwiel en 'n krom arm; 'n krom trein met een waggelwiel en 'n krom arm!”

„Kleinboet . . .”

„Ga! Dan moet hy nog 'n trok wees!”

„Ja, en dan ry ons met die een waggelwiel al in die rondte!”

Die kring skater en die kleintjies begin ook te lag.

„Julle lieg, julle lieg!”

Maar hulle lag al harder en verswelg sy huilstem. Hulle klou aan mekaar. Hulle gly in die modder. Kerke en ma's val om.

Piet se trane val in die rioolwater. Hy hardloop vinnig die wal uit. Varken! Trap soos otte alles met hulle pote plat. Vloek almal in die straat. Skryf vieslike woorde op mure. En hulle word elke dag meer en meer; die pondokke word groter en groter.

Die kring het weer 'n lang tou gevorm en die trein slinger nou die sloot af.

„Tooooooooooooooooooeeeeet! Sakka-pakka, sakka-pakka, sakka-pakka! Toooooet!” Die skrale beur vorentoe en die ander plons agterna.

Piet stap stadig weg. Hy loop al langs die sloot; verby die rye pondokke; verby die kafee; verby die begraafplaas . . . Hy loop verby die kerk wat eers wit was. Maar dis nou bruin-vaal en die kleintjies het met swart modder op die mure geskryf. Hulle name pryk in onderstebo en agterstevoor letters. Daar staan 'n vloekwoord ook, maar Dominee weet seker nie daarvan nie.

Toe hy om die laaste draai gaan, hoor hy nog die geskreue van die seuns: die hees stem van die skrale; die growwe stem van die vette; en ook die skril stemme van die kleintjies. 'n Ma skreue na haar kind. 'n Trein fluit.

As hy die kleinhekkie oopstoot, is al hierdie geluide skielik stil. Dis net die verstikkende stofreuk van hulle tuin. Piet kyk terug en sien hoe sy duiwe hoog bokant die kerktoring draai. Skielik duik hulle laag oor die kerk. Hulle dwarrel onrustig deurmekaar. Seker daardie valk

Hulle huis is stil. Al die vensters is toe en al die gordyne is toegetrek. Piet loop om die huis na die agterdeur.

Toe hy om die vyebos kom, sien hy sy pa. Hy sit op die trappie voor die agterdeur. Sy ken rus op sy groot hande. Sy hare hang in sy oë.

„Wassit Pa?”

Sy pa kyk op. Hy vee die hare uit sy oë.

„Het die trein vandag weer gelol, Pa?”

„Nee, dis nie die trein nie. Hy't goed geloop vandag.”

„Nou wassit dan, Pa?”

„Dis jou ma . . .” Sy pa vryf deur sy hare.

„Kleinboet?”

„Nee, dis nie sulke tyd nie. Dis nog te vroeg — nog drie maande. Maar jou ma is baie siek.”

„Maar Kleinboet . . .”

„Tant Jossie is nou by Ma. Gaan maar in en vat vir jou kos.

Piet gaan die donker huis binne. Hulle huis ruik snaaks. Na medisyne; amper die mufreuk van die watersloot; die reuk van die seuns; die reuk van die pondokke.

Hy huiwer voor sy ma se kamerdeur. Hy hoor sy ma se sagte gekreun; dan die trooswoorde van tant Jossie. Piet sien die groot donker bottels medisyne op die bedtafeltjie; hy ruik hulle . . . As hy sy neus plat teen die skrefie druk, kan hy sy ma ook sien: Sy ma lê in die skaduwee van die bed se groot kopstuk. Haar een wit hand lê in tant Jossie se twee groot hande. Af en toe fluister tant Jossie, maar sy ma hoor nie die trooswoorde nie.

En onder die swaar swart kombes beweeg sy ma se buik stadig op en af . . .

Piet hardloop die gang af tot in sy kamer. Hy gaan lê uitgeput op die bed. Sy ma moet tog nie doodgaan nie. As tant Jossie se medisyne net help . . . Hy dink aan die seuns wat in die watersloot slinger: Almal ewe groot; penreguit; die arms swaai gelyk . . . Maar die seuns is vuil; hulle vuilheid spoel in die watersloot langs die pad af.

Sy ma kreun al harder. Hy wil opspring om te gaan kyk of sy duif se kleintjies nog nie uitgekom het nie. Of dalk het die valk een van sy duiwe gevang . . .

Hulle moet Kleinboet in 'n wit kerk doop. Hy sal hom indra as sy ma wil. Hy sal hom dan ook een van die kleintjies gee. 'n Witte.

Tant Jossie se trooswoorde kruip stadig die gang op. Haar stem word al harder: sy roep sy pa. Sy roep harder.

Piet sit skielik regop. Hy wil na sy duiwe vlug, maar hy hoor reeds sy pa se voetstappe in die gang.

Tant Jossie praat gedemp. Sy ma kreun al harder. Die kamerdeur klap. Sy pa se voetstappe . . . en weer tant Jossie se trooswoorde en sy ma se sagte gekreun. Daar is 'n ander geluid ook: In die verte skreeu die skrale; dan die skril stemme van die kleintjies wat na hulle ma's soek.

Toe hy opkyk, staan sy pa in die deur. Sy swart hare hang in sy oë en die arms hang krom langs sy sye.

„Dis verby.”

„Ma?”

„Nee, sy's beter, maar . . .”

„En is dit 'n seun — Kleinboet?”

Sy pa lyk moeg. Hy swaai wanhopig met die een hand deur die lug.

„Dis . . . Ek het jou mos gesê dis nog nie sulke tyd nie!”

„Maar . . .”

„Ek weet nie wat dit is nie . . . Dis dood . . .”

„Tooooooooooooeeet!” klink die skrale se stem in die verte.

Ma's roep na hulle kleintjies.

En in die watersloot spoel Kleinboet verby die kerk en die trein.

VERGANGE SE DAE SE NUWEJAARSVIERING

Vanslewe het die Wit- en die Roostrandveld hulle viering van die nuwe jaar tot die tweede Januarie uitgestel, maar dan het die klomp Strandvelders die ding sommer groot belê en groot uitgevoer. Die Roostrandvelders het op Uilkraalsmond versamel maar vir die streep tussen Hermanus en Stanford was die byeenkomplek Die Mond.

Tolla, Charl en ek was reeds by Die Mond waar hulle vader, Oom Michiel du Toit, die destydse besitter van die eerwaardige ou Cloeteshuis was. Ons het eintlik geen behoefte aan 'n nuwejaarsviering gehad nie, want vir Tant Annie du Toit — en veral vir haar swaarbelaaide tafel — kon elke dag nuwejaar gewees het.

Tant Annie het ons elke tweede nuwejaar vermaan om vroeg op te staan want die waens word douvoordag verweg. Tant Annie wou nie herken dat sy ook graag die spiete op die werf wou gaan kyk nie, maar ons jongspan het beter gewees: daardie vonkelende swart oë het jonk gebly tot op hoë ouderdom.

Voordat ons nog aan die agtúurtafel kon gaan sit, begin die ossewaens al aankom. Andries Erwee is vanselfsprekend die „laer“-bestuurder en die plekaanwyser en Bêrend Fourie, Oom Tommie Bishop se swaer, help hom met raad en daad. Die Mond is in ons dae 'n diggeboude deel van Hermanus-Oos, maar destyds was daar nog net 'n paar huise. Oom Michiel se oudste seun, Oom Willie, het 'n beskeie huis daar besit, aan die noordekant het Tant Oggie Geldenhuys gewoon, en bo aan die voet van die berg was die woning van Oom Tommie en Tant Ellie. Verder was alles maagdelike veld en net die regte plek vir die fees. Die gesogste staanplek was waar mev. Dywid Metcalfe se woonhuis nou geleë is, dit was ná aan die melk-houtbome waaronder die feesgangers kon skuiling soek.

Een ding kon 'n mens nou al weet, dit gaan vandag 'n skroeiende hitte wees, oor die vlei hang so 'n ligte mistigheid, die vlieënde miere drom in sulke digte wolke saam. Oom Tommie se beeste piets die lastige muggies en blindevlieë met hulle sterte.

Reeds staan die werf dik gepak van die waens, en daar kom nog steeds nuwes aan oor die koppie van Hermanus en met die gelykpad van die Strandveld af. Die laer is op party plekke drie waens diep, en dit kom nog steeds aan. Die beeste wei sulke swart plate teen die berg en onder die bosse is dit 'n reeds luidrugtige mensegewemel. Die vrouens het die kosskottels met geruite doeke toegebind van die waens afgedra, die mans versorg die vaatjies en die *kebaars*. Soms hoor 'n mens 'n bierbottel die prop uitskiet. Thys Derdekloof is stuitig en skree:

„Ta' Miena, allakrag! Moenie skiet nie, ons is mos vrinne!”

Die honde loop sulke vlae, vlae en tref ook hulle voorbereid-sels vir hulle tweedenuwejaar. Die vriende groet mekaar, en nuwes word voorgestel of maak sommer self kennis, snoet teen die wortel van die vreemdeling se stert.

Die benning (band) het al plek ingeneem op die middel van die werf in die reeds witwarm gloed. Daar staan 'n paar kebaars langs hulle; tog snaaks dat water so ver aangery moes word. Die dansdeuntjies wil nog nie so reg op stryk kom nie, maar die water in die kebaars het ook nog nie kans gehad om te trek nie. Wanneer die feesgangers die musiek hoor, kom hulle nader, hulle herken die wysies: „Piet sladdie kat,” „Die voëltyes die fluit en die rooidag kom uit,” „Johanna Bamboe gee vanaand 'n perd en sy nooi my nie.” Die ou bekende walsie „Daar waar die son en die maan ondergaan” ken die hele Overberg van Ratelrivier tot die Groenland, en almal begin saamsing. Die manstemme is nie heeltemal nootvas nie en klink reeds 'n bietjie skor. Die dansvloer begin al uitgetrap raak, stofwolke omhul die dansers, hemde hang uit en rokke swaai. Wessel Gorrie vee sy nek en bors met 'n groot sysakdoek af en knoop dit dan om sy kop om die sweettoue te keer. Oom Jiems Vermeul skree vir die benningleier:

„Gentas, watter wals speel julle nou daar?”

„Ek ken nie sy naam nie, Oom, ek het dit op Uilskraalmond geleer, Oom.”

„Snaaks tog, dit wil my ál bekend voorkom. Is dit dan nie daardie *Byna Bewogen* wat Dienie van Oom Klaas in die sousjil gesing het nie?”

„Kan wees, kan wees Oom. Maar dit dans lekker!”

Die dansers verdwyn onder die bosse en die kebaars moet dit gewaar; wanneer die kêrels op die baan terug is, slaan daar onheilspellende rooi vlamme onder hulle oë uit. Loutjie Piekfyn en Fanie Fynbeslein het mekaar al begin moker en moes uitmekaargehaal word. Tottie Matthee „wat net aan 'n prop kan ruik,” lê in die son en bak en sing onstigtelik en vals. Sy maats sleep hom onder 'n bos, en Tottie begin nou afskuwelik en ongewyd boontoe praat. Meteens gee hy 'n gil, sy tong struikel oor die moeilike medeklinkers maar hy skree: „Thlang! Thlang!! Red my van die thlang!!” Tottie wiggel op sy sy, en onder hom kruip daar so 'n halfwas pofadder uit en seil bedwelm en vererg die bos in.

Om twaalfuur staan die benning op van hulle seepkissies en gaan die liggaam versterk. Orals word geëet en sterk swart koffie gedrink. Hier en daar huil daar 'n baba en ma gee vir hom onbevange bors. In die middagpouse loop die mallerige oujongkêrelseun van tant Hanniesakkel Bloemeers daar verby met sy twee emmers water wat hy by die fonteintjie gaan haal het. Dis sy daaglikse paadjie, en as die spul piekniekmakers

hulle lywe daar wil swaai kan dit hom nie skeel nie. Hy sing sy treurige gesangversie waarin die mens vermaan word om tog nooit op prinse vertrou te ves nie, daar by sulke hoë mense geen uitkoms te vind is nie.

Ons drie jongmense het betyds huis toe gestap, en toe ek die eetkamer inkom, merk ek dat Tante Annie vererg is, want daar sit ou Tante Lenie Tooi wat haar dogter en skoonseun by Tante Annie afgelaai het terwyl hulle na die vrolike jolyt op die werf gaan kyk het. Nie dat Tante Annie die malbeduiwelde affêre daar onder so danig graag wou sien nie, maar met ou Lenie Tooi wil sy darem ook nie opgeskeep sit nie.

By die piekniekplek het die benning weer op hulle seepkissies plek ingeneem, Ewewien en haar broer Percy, die voordansers, dans 'n wilde paddeká (pas de quatre) dat die sweet in sulke stroompies oor hulle bestofde gesigte loop. Die dooie perd (party) word nou eers terdeë weggesleep, die ou tantes met hulle wye sisrokke gryp die jong seuns en gooi hulle flikkers en maak hulle passies soos in vanslewe op 'n bruilof op Awoeka of Duinefontein of Baardskeerdersbos. Daar is nog goed 'n paar uur son, maar hier en daar word die osse al aangekeer en ingespan, want die kos is op en die kebaars is leeg en die mense is poot-uit van soveel vrolikheid in hulle saai lewens. Wag maar, volgende jaar sal ons die ding eers rêrag optel! Maar volgende jaar was maar weer soos verlede jaar, en 'n drie jaar daarna sê Tante Annie vir my:

„Connie, hoe lyk dit dan vir my asof daar vanjaar nie meer so baie mense as verlede jaar is nie.”

Ek moes haar gelyk gee, en jonk en onervare soos ek nog was, het ek reeds begin verstaan dat niks vir altyd duur nie. Nog 'n enkele keer het 'n paar waens op die tweedenuwejaar kom piekniek maak en die volgende jaar was alles sommer meteens oor. Daar is hier en daar reeds 'n woonhuis gebou, een sommer op die middel van die werf, Tante Hanniesakkel se seun loop nog steeds en sing van die valse prinse, maar die fonteintjie waar hy gaan witwater haal het, het al opgedroog. Die jongmense van daardie dae het grysaards geword en Tante Annie en Oom Michiel en hulle ongeleë gas, Tante Lenie Tooi, het jare gelede reeds weer een met die Overbergse bodem geword. Die oerou melkhoutbome is nog steeds die sieraad van Die Mond, elke jaar is hulle kwistig bedek met swaar trosse swart bessies, maar niemand sien ooit meer 'n jong boompie opskiet nie. Onder die taibos, wildepruim en anysbossies woon nou die nakomelingskap van die *thlang* wat Tottie die skrik op die lyf geja het.

GEBED VAN AKH-EN ATON MET DIE DAGBREEK

Dit is die maand van Athyr,
maar Hapi rus
met sy leë horing
en sestien kinders wag vergeefs op koringare.
Osiris is verdronke
en nooit weer sal hy lewe wek
uit die gebarste sooie.
En Isis ween,
want eensaam groei 'n bergplataan
op Byblos.

O grote God van Krag en Lig,
leer my u geheime name
sodat ek u kan aanroep
en u luister —
want die lang vallei is droog
en om my strek die bulte
soos wit geeste in die sand.
Die nag is koud
in hierdie leë holte van die land
wat elke dag net wind baar
waar die delta dik en polsend
moet uitmond in die see.

Voordat u ons teister
met u pyle
wil ek my offer skroei en brand
en u behaag
met die geur van vet en vrugbaarheid.
Die bul laat sy trotse hoof nou hang,
die ram lig nie meer sy horings nie,
want die beste wat hul het,
lê blink en vol voor u.
Neem dit, o grote Majesteit,
en laat u suster uitswel,
groot en swaar
en neerstroom in haar heerlikheid.

Die koringakkers lê nou kaal, net stof en stoppellande,
waar deur seisoene groen en goue halms was;
die buffels wat nou moes kleitrap in die turf,
staan maer en stamp en vlieë waai;
die ploë rus, hoog uitgesleep —
wagtend op u oorvloed wat nie kom nie.
Die huisies teen die hang word klein en kleiner
soos die woestynwind seëvier teen u gesag;

geen skoorsteen rook die rooidag tegemoet nie
en die skure bly gegrendel deur die dag.

Die manne sit langbeen en klippe kyk,
want geen bote vaar meer volbelaaï verby
en die vrouens vlug en die kinders kla —
wat maak die kalwers as hul pomp en vra,
maar altyd net verstoot word?

Die offerkis staan oop, maar die stoete stap verby.

Ek vrees die oë wat net kyk en stil vertel
dat die harte koud en steen word.

Net u kan die klei weer sag en kniebaar
maak vir my priestershande,
'n nuwe mens weer losdraai uit die sooie,
hom dronk, vrygewig maak met nuwe bier
wat bruin skuim teen die walle.

O Atum-Re

wat uit die groot waters
blink te voorskyn tree,
rangskik weer die elemente
sodat die Gode opnuut hul pligte ken:
Laat Nun en Naunet dragtig word
in digte mis
en Huh en Hauhet hulle aanwaai
uit die see
en Kuk en Kauket toornig word
en vlamme stuur
wat neerskiet tot die aarde sat is
van dié seën —
skep orde weer uit chaos
met u goddelike woord,
want as ú praat,
luister al die Gode.

O grote Re,

ek wil stil wees en vertrou,
want spoedig sal Apophis sterf.
Die uur is naby
dat u met u ronde bark
geruisloos deur die hemel gly.

GROOT GEBED

*Het woord des Heeren dan
geskiede tot mij zeggende . . .
Jeremia 1:4.*

Dit is die woorde van Michiel,
die seun van ou Michiel
wat oor die water gekom het
vervandaan
En ek profeteer,
want ek stam uit die profete
en die gees van God loop geil
in my voorgeslagte.
Ek is 'n herder van jong skape —
weliswaar vreemde okkupasie
in hierdie jaar van onse Here
wanneer die heuwels kaal word,
afgewei
en die grootpad van die handel
stofstreep staan
soos die manne die kamele ry.
Maar ek is van die ou soort
wat nog voor loop
(verskoon my dat ek spog
met my konserwatisme!)
en self die pad aandui na die fonteine —
die lammers dra,
want ek weet die vergelding kom —
en selfs die makelaars slaap koud
as die aanteel min
en die skeersel kort en dun is.

Ek weet jul staan verslae
en jul lag
vir my wat nou welsprekend raak:
Noag nommer twee, met dieselfde sonvloedstories —
maar ek wat ver verwyderd lewe,
kan gadeslaan
hoedat die woestyn aankruip:
die boosheid wat al groter word en groei
en in die helder daglig
deurgaans vir geregtigheid —
en ek moet skerm vir my skape.

Jul pronk en sê jul is die uitverkore volk
met Boek-in-die-wakis-voorsate,
maar jul beloofde land het nou gekrimp
tot voorstedelike tuine
(kompleet met vleisbraaiplek en kroeg)
waar jul droëwyn drink op groen terrasse,

of bier in blikkies —
vreeslik!

Dit is jul paradys van sagte slikgrond
waar net die onkruid tier
en die gees uiteindelik verstik word.
Maar die geur van die vleispotte is werklikheid:
die aandeelpryse styg
en daarmee saam meer moontlikhede —
strandhuis, renboot, tweede vrou —
luukse wat jul in die woonstel hou
en die Mercedes blink
beter as buurman se Baracuda.
Geen steekvlieg-sprinkaan-paddaplaag
sal jul ooit beweeg,
weg uit dié slawerny nie —
al waarsku wie ook teen die suur
wat vreet
en uiteindelik die tande stomp
en breekbaar maak.

Jul hou simposiums, open met gebed,
maar konkel in die nag
met frontorganisasies —
sypel in, werk uit, steek in die rug
en noem dit dan kultuur wat Afrikaans is.
Julle is die gesuiwerdes
wat by die poorte staan en meet
en prys uitdeel vir patriotisme —
maar jul koninkryk is 'n wolwehool
waar almal saam huil in die bos,
maar mekaar by die geringste geleentheid
opvreet.
Julle sal die voorbeeld stel en offers bring,
(o die matelose vermetelheid!)
die penning kliphard in die kis laat val —
brood op die water
wat voor lank met vet dividende weer terugkeer.
Akklamasie, nominasie, gratifikasie —
dit is jul trap der jeugd en boermatriek,
met onderskeiding as jul eindelik
self die lakens uitdeel:
verkoopkonsessies, mineraleregte,
en die dam moet tog êrens op 'n plaas
gebou word.
So word die land omhein om te verseker
dat die jagveld
net vir julself bewaar bly.
Jul bely die voetpad van die Calvinisme,
maar ry self die snelweg-dubbelbaan —
renjaers vir 'n eie kroon en krans,

kransies,
 al is dit ook net eervolle vermelding.
 Maar die toga se betowering bly onweerstaanbaar,
 die beste pantser steeds die stralekrans,
 en wie kan met die vinger wys
 na al die goeie dade?
 Beveg en uitoorlê die Liberalisme
 met aanmatiging
 wat uiteindelik die sekel slyp
 en die hamer ekstra staal gee vir die slag;
 sluit die linie teen vrouemodes
 met statistieke opgestel
 met verkykers op Clifton;
 bou brandgeskilderde glaspaalse
 vir heiliges wat in die hemel woon
 (met status op die aarde)
 en skenk goedgunstig staatkollektekrummels
 vir die armes.
 In alles sien jul oorsaak vir die droogte,
 maar die vrieskas en die spens
 bly volgeprop met spyse —
 totdat die kwartels wegvlug
 en die manna nie meer val nie.
 Dan dreun dit uit op Sabbatdae
 oor die kamtige korrupte beeld
 waarmee onskuldiges gekonfronteer word
 en word die Here aangeroep met baie woorde —
 maar jul sluit die oë as jul bid,
 skaam vir jul eie boosheid.
 Berou? Ja dié kom altyd periodiek
 totdat die pestilensie eers verby is.
 Dan word die Satan uitgeruik,
 genoem op al sy name,
 (genotvolle boetefeeste!)
 maar sy bokspoor loop
 tot binne-in jul tempels.
 Oor jul moet ek die swawel roep en vuur,
 maar ook die hande strek
 en bid,
 want in jul kraal moet ek my skape ja.
 En ek weet:
 hulle sal op water wag en weiding,
 maar nie vind nie,
 en hul wit wol sal gestroop word,
 verkoop vir die hoogste bod
 en uiteindelik sal hul na die slagblokke geja,
 gevoelloosopgekerwe
 en verslind word.
 Dáárom bid —
 ja laat ek bid,
 vir sover ek nog tot bid in staat is.

ROSA KEET

NAGRIT

(*Vir Ellen*)

waansinnig dom verskeur ons
die donker, volg ons
twee bewerige ligpyle
die nag in
vreemdverwonge ons stemme
oogklap gedagtes
strepies gesprek
en hemelhoog
'n silwertraan

GROEIFONDS

jou ontluiking
is die smaak
van warmvars brood
en gesoute radyse
in my mond
klein komposisie
'n skoonwit bladsy
my sonneblomoes

SLAAPLIEDJIE

'n blom van teerheid
bars oop in my
sprei sy saad na
my tong my lippe
my vingerpunte

ons is 'n tweeling
in 'n natwarm baarmoeder
stil en sterk
voed ons mekaar
voor dors en honger
ons kan hinder

ek los 'n skoendlapper
op die ronding
van jou skouer

jou hand
fluister
'n slaapliedjie
in my hare

STANDVASTIGHEID WORDT BELOOND

De bruglampen bloeiden open tot rosse bloemen in de nevelige zomernacht. De geluiden op de steenweg lagen als een felbelichte prent aan het uiteinde van de nachttunnel. Broeder Willy, in zijn boot, was blij zo ver van de brug af te liggen. Hier sloot de duisternis als een spannende trui. Na al die tijd vind hij het nog steeds niet helemaal ortodoks dat een Broeder 's nachts uit vissen ging. Af en toe wrikte een andere visser hem voorbij, op zoek naar dankbaarder visgronden. Hij bracht de onder eenzamen traditionele groet en vloekte erbij dat het weeral eens niets was, rotweer, rotvangst. Broeder Willy mompelde een spontaan opwellend schietgebed en schraapte zich dan de keel om de groet te beantwoorden. „Ben jij het Broeder Willy,” riep de voorbijschuivende schaduw. Broeder Willy luisterde naar de geluidsvlek rechts van hem en naar de stilte aan zijn linkeroor. Hij voelde zich net op de grens tussen twee werelden, zonder vaste voet in één ervan. Zijn wereld lag achter de kloostermuur die opgetrokken was langsheen de kanaaloever. Willy was in het klooster her-opgegroeid, zijn bewegingen waren er glad geworden en stil. Hij betrachte de strengste discipline bij het navolgen van de orderegels om zichzelf de grote gunst van deze nachtelijke vispartijtjes waardig te tonen. Hij vroeg zich nog steeds verbaasd af waarom de abt hem die toestond. Hij dankte God telkens hij in de schommelende boot stapte, bevestigde met wijding het net, liet het voorzichtig in het water zakken, berouwvol bijna omdat hij dit geheim van de natuur stuksloeg. Elke paling werd op een dankgebed onthaald maar even graag had hij het kronkelende dier weer in het water laten glijden, ware het niet dat zijn vangst een welkome afwisseling betekende in het sobere menu van de kloostergemeenschap. Deze avond was bladstil, er lag geen rimpel op het water. Het net kroop uit de glasgladde oppervlakte omhoog als een bedelend geheven handpalm. Elk ophaal van het net werd een ritueel gebaar, een deemoedig heffen van de hand naar de hemel die achter de sterren lag. Elk ophalen was een gebed.

Maar de paling liep niet, het was inderdaad een rotweer en de vangst een rotvangst. Zelfs in gedachten moffelde Broeder Willy het eerste deel van elk woord weg tot een onverstaanbaar klankbeeld. Hij proefde de mufte smaak van het woord in zijn mond en dan kreeg hij plots een onverklaarbaar en hevig verlangen naar een sigaret. Twintig jaar geleden trad hij in het klooster en sindsdien had hij niet meer gerookt, het kostte hem indertijd een bijna bovenmenselijke inspanning. Hij liep de ganse dag te dromen van een jongen, die op de brugleuning zat, de benen schommelend boven het brakke water van de

beek waarin de riolen van het dorp hun water loosden. Hij blies de prikkelende rook onder zijn neus om de stank niet te ruiken. En nu zat de jongen daar weer. Broeder Willy begon, net als toen, hardop bij zichzelf te praten, pogend zichzelf ervan te overtuigen dat roken ongezond is en dat vroomheid door offers moest bevestigd worden.

Over het water schommelde een lichtje naar hem toe, waggelend als een gans over de weg. „Niks vanavond, Broeder,” riep iemand, „te warm. We zouden beter gaan slapen zoals de paling.” En plots vroeg Broeder Willy een sigaret, hij bedelde erom. Hij voelde de verwondering in het duister naar hem toekruipen. De man vroeg zich af of Broeders nu ook al mochten roken. En waar het met de godsdienst heen ging. Maar de boot ploegde naar hem toe. „Geen enkele regel verbiedt ons te roken,” zei Broeder Willy, verontschuldiging en nutteloos. De man reikte hem, over de schommelende boot heen, een sigaret toe en een doosje lucifers. „Kan je houden,” zei hij. „Waarom zouden Broeders dan niet mogen roken? De pastoor doet het wel. Waarom blijf je hier? Ik probeer het eens bij de brug. Ajuus.” Broeder Willy was een gekend figuur op het water.

Hij keek het schommelende lichtje na en rolde liefkozend de sigaret tussen zijn vingers, rook eraan, rook het verleden en de solferdampen van de hel. Waarom zou een Broeder dan niet mogen roken? herhaalde hij de vraag. Pastoors roken wel. God liet de tabak groeien om gerookt te worden. En onze eerste abt en stichter van de orde wist niet van roken af, hij kon het dus niet verbieden. Maar voor hij van de zonde genieten wilde, haalde hij nog eerst het net op. „Wanneer ik nu een heel dikke paling vang gooi ik mijn sigaret weg,” poogde hij de schuld voor zijn zwakheid op het lot af te schuiven. Hij keek bijna bang naar de lichtjes trillende kabel, naar de beugels die uit het water rezen, naar de stukgeslagen waterspiegel. De gedane belofte stond plots op het water geschreven, hij kon er niet meer aan ontkomen. „Ik zei het toch zomaar,” mompelde Broeder Willy, „beloven kan je zo iets niet noemen. Je kunt iemand iets beloven maar niet jezelf.” „Je beloofde indertijd aan vader abt van niet meer te roken,” zei de Stem. „Wat daarmee?” Broeder Willy legde de ketting om de windas, het net lag vlak onder water. Hij speurde, met aan de duisternis gewende ogen, of hij soms beweging zag in het net. „Niets,” zei hij, „het net is leeg, ik mag dus roken.” Hij haalde de sigaret van achter het oor, draaide hem in de mond, beet op het greintje tabak dat achterbleef. „Toch is het niet eerlijk,” zei de Stem, „je moet je net helemaal ophalen. Je weet best dat de paling soms heel listig stilblijft tot er geen ontkomen meer aan is. Dat moet een geroetineerd visser weten.” „Er is niets,” herhaalde Broeder Willy, luider nu, als wilde hij de vervelende vitter de mond snoeren. „Er was de hele avond al niets, ook de anderen vangen niets, waarom zou ik dan en precies nu, een heel dikke paling

bovenhalen? En hoe dik is een 'heel dikke' paling dan wel? Een duim? Een arm?" Hij hield zijn eigen arm vlak voor zijn ogen, als een manifestant voor betere levensvoorwaarden, en keek naar zijn polsen die eerder aan de dunne kant waren en heel bleek doordat ze steeds onder zijn pij verborgen bleven. „Nou, zelfs al is hij zo dik als mijn arm dan is hij nog niet zo heel dik." Vastbesloten greep hij naar de windas. „Ik haal boven," zei hij zichzelf voor, „zo dik wordt hier geen enkele paling en daarenboven heb ik het nooit beloofd en het is tenslotte een gekke belofte. Iemand gaf me een sigaret, die kan ik niet zomaar in het water gooien. Pastoors roken wel." Hij had wat last om de haak over die windas te slaan, de boot schommelde hard en plots viel het doosje lucifers in het water. Terwijl hij er naar greep liet hij het net los en die windas ging gek aan 't draaien en de kruk sloeg venijnig tegen zijn hand. „Verdomme," vloekte Broeder Willy bijna hardop, net als toen hij in de schrijnwerkerij van zijn vader werkte en op zijn hand klopte. Hij keek rond of iemand het gehoord kon hebben. „Verdomme," herhaalde hij, stiller nu, „nu ga ik nog vloeken ook." Broeder Willy vergat zijn spijt over de verloren lucifers terwijl hij zijn bezeerde hand bewreef. „Verdomme," zei hij nog éénmaal en nu uit gewoonte. Slechts heel wat later dacht hij weer aan de sigaret achter zijn oor. „Daar heb ik nu toch niets meer aan," zei hij, „en bovendien heb ik nu geen lust meer tot roken. Ik had er nooit lust naar, ik ben het helemaal onwend." Hij gooide de sigaret in het water, zonder spijt. Dan greep hij resoluut de kruk en haalde op.

Hij bleef lange tijd, bijna verliefd, kijken naar de vlugge paling die over het net heen en weer schoot, zoekend naar een opening. „Wat 'n kanjer," mompelde Broeder Willy, „vast zo dik als mijn duim. Misschien wel zo dik als mijn arm. Dank God," zei hij, kijkend naar de sterren, „jij beloont de standvastigen." Dan schudde hij de reeds berustende paling binnenboord.

A. D. J. VAN VUUREN

OM DIE LEWE TE VERLAAT

Om die lewe te verlaat sonder haat of klag,
is soos mufbrood eet elke dag
in verdiende ongenade.

Die dom gewete hurk sy oë waterpas
in die droë mik van my glasoo vas.

„Waarmee sal die jongeling sy dun gewete sus?”
„Selfs die dobbelsteen, my kind, moet domvierkantig rus.”

Hemoglobien word dun en koud
— soos roeserige water: geel en oud.

„Besweer bloed en sel met Hippokrates-eed
en impotente anti-giffies, — maar wêét
dat dié roeserige tyd sy maaier stuur . . .”

Iewers krummel my puntige wil
sonder kranksinnige angs of gegil,
— droogweg, soos 'n brose seester sou breek.

Die deur swaai oop:

My groot gebaar gaan verlore . . .

MIE-JEANNE MOELAERT

DRIE GEDACHTEN VOOR ARCHILBALD

Ik leef nu tussen jouw muren,
twee deuren vallen achter mij
dicht.
Met jouw ogen sluit jij bange dingen
toe.
Ik kan de zee niet zien
of geen bergen voelen.
Mijlenver moet het einde liggen
en vandaag word ik jouw erfenis.

★

Kijk, ik koester jou zelfs in mijn gedachten en
de schommeling van jouw seizoenen verbaast me niet.
Jouw warrelwind heeft mij gevangen en
mijn vrijheid vliegt niet meer.

Tussen hinderpalen op onze weg:
witte rozen en een lente van veel zomers
moeten wij veel mensen worden.

★

Zoals de duiven van deze
stad, zijn de
schouders van mijn
verlangen grijs.
Wijken voor elk
nieuw geluid
Vallen en breken.

Zoals de aarde na deze
diep slaap
herleeft, ben ik
vroeg gestorven
aan jou. Kan ik
zonder jou
nog verder leven?

KONFRONTASIE

Die jong man met die lang hare, bakkebaard en blou geruite hemp het reguit op die netjies-geklede middeljarige man afgestap, ofskoon die sypaadjie nie baie besig was nie. Vir 'n oomblik was die ouer man onseker wat hom te doen staan, maar met 'n gedempte verwensing oor dié vermetelheid, het hy besluit dat die jeug die minste moet wees.

Hy kon die onversetlikheid in die naderende oë van die ander sien. Tree vir tree het die skynbaar onvermydelike botsing na 'n punt geloop. Met 'n versnelde hartklop het die ouer man tog gaan staan. Die jong man van om en by die twintig, het sy volle gewig op die een voet geplaas en langsaam die ander voet vanaf die punt van sy lissielose skoene oor die sement laat sleep en met 'n grinnik wydsbeen voor die man kom staan.

Tydzaam het hy sy sigarette uit die sak van sy hemp gehaal en met sy hande teen sy kuitbroek geklap op soek na vuurhoutjies. Die pupille van die ouer man het in die lig van die vuurhoutjie wat duime van sy gesig getrek is, outomaties verklein. Met sy kop half skuins gedraai, maar steeds sy oë op die man gerig, het hy sy sigaret aangesteek en die rook in die gesig van die ouer man geblaas.

Vir die verbygangers het dit gelyk asof die twee in 'n doodgewone gesprek-op-straat gewikkel was, maar dit het die ouer man al sy selfbeheersing gekos om nie die vent uit sy pad te stamp nie. Wetende dat hy homself daardeur meer sou open, het hy sy kalmte probeer herwin. Stadigaan kon hy daarin slaag om sy emosie te beteuel en meer rasioneel dink. Waarom die uitarting? wat sou die rede wees? alhoewel hy reeds instinktief kon aanvoel dat dit hier om meer gaan as die aanvaarde voorreg wat die gebruik van 'n sypaadjie aan 'n ouer persoon toesê.

Net om seker te maak dat hy nie verkeerd was in sy afleiding nie, het hy vlugtig om hom gekyk of daar nie van die jong man se vriende iewers skuilhou nie. Toe hy weer in die oë van die man hier voor hom kyk, kon hy die vermaak en spot daarin sien. Asof dié man die bedoeling van die sydelingse blik van die ouer man gesnap het, het hy sy kop geskud asof hy wou sê: Nee, dit is nie 'n hinderlaag helder-oor-dag op straat nie, maar tog is dit 'n vorm van roof, raai maar weer.

Dat die jeug in opstand teen die norms kom wat deur 'n ouer geslag vasgelê is, kan hy in 'n mate verstaan. Dit is, ofskoon 'n voortdurende rebellie eie aan die jeugstadium, tog van verbygaande aard namate die jeug volwasse word, 'n stadium waarin perspektief sy beslag kry, perspektief en die daaropvolgende ontugnugtering. Maar wat beoog hulle deur hierdie praktiese toepassing van verzet, hierdie demonstrasies net waar 'n kans dit voordoet? Is hierdie man so volslae vasgevang deur

die idee dat hy nie daaraan sou dink dat hy ook eendag in sy middeljare geregtig sou wil wees op agting nie? Of as hulle nie nou daartoe in staat is nie, dan 'n middeweg te volg, een van byvoorbeeld totale negering?

Op die oog af is daar min of meer twintig, vyf-en-twintig jaar verskil tussen hom en die jong man. Wat het hierdie vyf-en-twintig jaar hom geleer? Is dit iets wat hy kan gebruik om dié situasie te hanteer? Die sogenaamde wysheid wat met die jare kom? Hy glimlag wrang, die ander, asof in refleks, verbreed sy grinnik.

Vyf-en-twintig jaar, en geen verskil nie? Hy dink aan 'n Kerspartytjie op kantoor 'n jaar of wat gelede. Dié aand het sy die doodgewane jeug weer in hom laat oopbars. Was dit moontlik dat 'n man in sy veertigerjare vyf-en-twintig jaar totaal kon vergeet? Volgens haar was die verskil in jare tussen hulle eerder 'n voordeel. Die paar krisisweke het hom 'n nuwe insig gegee, en hy het tot die ontnugterde besef gekom dat al die jare waarin hy sogenaamd volwasse geword het, slegs 'n periode was waarin die jeug stelselmatig, langsaam en subtiel onderdruk sou word. Dat die volwasse lewe die vroeë dood van die jeug opeis. Gedurende die paar weke het hy iets van die meedoënloosheid en ironie van die lewe geleer wat hom 'n paar dae stug en opstandig gelaat het. Toe het hy dieselfde vraag gestel: Tot watter doel? Hy moes buig voor die lewenspatroon wat as norm dien, en het dit eers gelate aanvaar, toe outomaties hervat, en Kerspartytjies vermy.

Vyf-en-twintig jaar se wysheid! Al waarop dit neergekom het was 'n nuwe insig, om hom sterker te verskans teen die jeug in en buite hom, en teen versnelde hartkloppings. En nou, weer soos daardie aand, 'n herhaling van die situasie: 'n konfrontasie tussen die jeug en 'n jeug wat vyf-en-twintig jaar ouer is, met al verskil dat die een geleer het om te onderdruk, die ander handel op die ingewing van die oomblik, sonder insig. Hoe meer impulsief, des te moeiliker sal dit later wees om te onderdruk, en dan? Sal hierdie jong man voor hom, in sy veertigerjare weer wil rebelleer, dié keer teen die jeug?

Skielik bars die ouer man uit van die lag, en vind 'n bykomstige behae daarin toe hy die oorblufte uitdrukking op die ander se gesig sien. Die jeug besef dit nie. Dit het nie reg om teen die norms wat deur die ouer geslag gestel is te rebelleer nie. Die ouer garde van vandag klou nog vas aan hierdie dwang-norms wat geskep is om die jeug 'n kans te bied, en hulle besef dit nie. Maar eendag sal dit hulle wees wat alle konvensies en standarde die afgrond sal inslinger. Dan sal die tyd ryp wees vir reaksie, wanneer die ouer jeug sý eise gaan stel.

Met dié wete draai die ouer man om en loop in die rigting terug vanwaar hy gekom het — loop 'n ompad na sy werk. Hy hoor die jong man nog 'n ent vlak agter hom aangeloop kom en toe al verder agterraak.

FREDA PLEKKER

KAMEELDORING ENKELD EN ENIG

Hoe het jy gegroei en gegroei
in die geilte van my droogte
kameeldoring enkeld en enig
in my kalahari

en 'n maanstraal tel jou blare
en afsydige skaduwees hurk om jou stam
en niemand weet
behalwe die nag se gekringde hand
om my gestorwe see
hoe my dorheid jou wortels koester,
my verlange 'n skuivende korreltjie sand.

*

DIE BITTER GROET

Ërens onder 'n afdak van strooihalms
met name wat droogweg praat van aanvaarding
met name wat vlieg in die wind uit my hande
met name wat lieg teen die koue
met name wat muf onder trane
klip ek die bitter brood die bitter groet
en gooi . . .
(o, klein en laaste waardigheid)
„Dood, haal af jou hoed van strooi.”

*

BELYDENIS IN BETON

Moenie terugkyk nie
die lem lê in jou ingewande teen jou slape
die lem
met sy snykant blink van gisters
en aan die hef
die dowwer lied van jou môres
siek voëls kerm aan 'n gekruisigde dagbreek
en wie is
die gewapende skielik
op die skaadmuur van die dood
die wagter op die muur van die verdeling
van die oudste die wreedste die intiemste
belydenis in beton

SLAAP NOU, MOENIE DINK NIE

Slaap nou moenie dink nie
slaap soos 'n lap uitgeput en vol gate
op die ashoop tussen die rommel van jou denke
onder die ewige dors in die keel van 'n kerkklok
onder die son 'n singende ketel van brons
onder die wind 'n laodiseër in die vurige herfs
slaap nou
want vannag moet jy waak
teen die verskrikking van die ontwaking
soos 'n spieël as hy wakkerword
sonder sy glas.

D. P. M. BOTES

met die hoogsomer

met die hoogsomer keer ek terug

na die oewerlande by riviere van my jeug
na die bankveld van sprinkaan en rooigras
na die klaagmuur van mooier dae
die skuilplek van vaarlandswilgers

want met hoogsomer is daar

forelle in die strome
koeie wat bulk by krale
perde wat runnik in die groen na winterbrande
skemeringe wat talm in die skoon lug
skawagters en skape

is daar vure
en die voetpaadjies

van jou glimlag

★

jy het aan my

jy het aan my
die heerlikheid van jou liggaam gegee
die warmte van jou lende
die gedagtes aan waterkuile aan riete
aan oppervlaktes wat niks meer beteken nie

jy was nie meer 'n meisie nie
jy was nie meer my minnares nie
ook nie net iemand om lief te hê nie

jy is veel meer
my vrou

GERHARD VAN DER LINDE

RESEP VIR 'N FEES

sit skedels bymekaar
en gryns tesame
gooi weg jul horlosies
vergeet jul rumatiek
en dans in die donker:
ratse skelette

tot jul swere oopbreek
die rumatiek jul dans vernietig
die ligte aangaan
elke pendule weer begin swaai
en jul skelette uitmekaarval

MINNEBRIEF

o beminde
met slanke bene in 'n minirok
hoe betreurenswaardig tog
is jou verraad
agter struik op partytjies
met karate-nemende seuns
en eerstespanrugbyspelers
(hoe sal ek met krom skouers en bysiende oë
my eer beskerm?)

jj het met die spotlag in jou liggaam
my tot 'n orgie van ons kalwerliefde uitgenooi

ek het op partytjies te veel gesien (agter struik)
en die orgasme is verbreek

hiermee dus 'n minnebrief in retrospeksie
as grafskrif vir ons liefde én my jeug

WESSEL PRETORIUS

TRAGEDIE

ons kultuur verloor sy norme
soos emosies die oorhand kry
met 'n egosentriese versnelling
op die tone van 'n handegeklap

die elasticiteit van ons ledemate
word oorskry in 'n verreikende poging
om 'n ontwykende illusie nakend
oor die verhoog te laat dans

die openhartige optimisme
verlig ons ondergang skouspelagtig
want die volume begeerte verander met die druk
— selfs 'n vyfvingerige oefening handel reeds oor ons grou-idee

*

OP MEKAAR

ons het vuur onder beheer
(ons drange ons sedes)
ons is in bevel van geboortes

ons is in bevel van die natuur

die elemente luister na ons
(ons robotte ons atome)
ons is beskaafd

maar steeds loer ons
op mekaar
 onderlangs

soos monsters

STILLE HEERSER

as ek só sit & koerant lees nuus luister
'n Spesiale groepie Suid-Viëtnamese troepe
het die geïsoleerde Viëtkong-skerpskutters
gevangene geneem en hulle op die plek onthoof
dan wonder ek — as hulle net na my woorde geluister het
sou alles vreedsaam wees verstandhoudings sou
standbeelde wees vir ewig & altyd standbeelde
uit die digtheid van die bevolking

die wêreld is so wreed
ek is stom

*

I.P.V. SEKS

i.p.v. seks
gaan ons na
'n strand hoog
teen 'n berg
 ons peins
/wonder oor hoekom die aardkors
meer onstabiel is as die winde daarom
/raai oor die begin van die ystydperk
gis oor die vooruitsig van 'n einde
 ons sit
& wonder hoekom ons nog rotse uitgrawe
uit die bese kringloop van die tye
 ons lê
& wonder oor die pole van die aarde
 dan
 van ons liggame
 ons sug
(alles verloop volgens plan)

GERNOT BOURQUIN

LENTE IN JOKKMOKK

En as die meerkol in Jokkmokk
skree op die Jokkmokkvos,
dan weet die hasies van Jokkmokk
gevaar is in die bos.

Ek is 'n Jokkmokktakbokboer.
Hoe lyk my klere blou en rooi?
Ek stel 'n wip en fluit en sing
van hermelyn so fyn en mooi;
die nooientjie streel 'n silwer ring,
die Jokkmokkmeisiekind.

Uithalertakbok van Jokkmokk
toef ek langs liggroen berkeboom,
koel die moeras, gitswart en naar;
die wit kalf van my droom
laat onverhoeds my doelloos staar.
Waar dwaal ek in Jokkmokk?

Die son skyn nou weer op Jokkmokk
waar bessiebos wit blompies bloei
langs klare mere hemeldiep
wat nooi om met die skuit te roei
om in blink wolke voort te swiep
na Jokkmokkeilandjies.

Ek is 'n Jokkmokktakbokboer.
Jy hou soos ek van blou en geel.
My tentjie wag al lank op jou,
op jou wat my hart gesteel 't.
Hert van my hart, dis lente nou,
dis lente in Jokkmokk!

*

BRIKSDALBREEN

Die gletser hang 'n reusewaterval
wat in sy woeste vaart die berge af
meteens gesmoor lê in 'n glaswit graf,
stil oor 'n meertjie in 'n Noorse dal.

Soms breek 'n stuk af met 'n dowwe knal
sodat die eggo's oor die flanke draf
van 'swart verweerde rotse, stoer en straf,
verdoof deur stilte na kanongeskal.

Is ons hier veilig in die kraterkom?
Tog alles is so groots en ongewoon
omsluit deur hellingwande van 'n dom;
geen middelaar wat tussen ons en Hom
in newels, water en gebergte troon
sodat sluk-sluk die hartkloppings verstom.

*

JEANNE GOOSEN

AALWEETAPPER

Abendbrot en gebed
voed dié wesp wat in my are broei
looistof is 'n bitterappelink.
Voëls met bliksemstrale in hul bek
bring blomtyd en in dié waan
word 'n woord
vās
aan sy begrip gekoppel:
Aalweetapper is ook plant
Koraalrooi deur die netelkoors
bly ook ek
sap
van 'n Ou Wêrelse Stam.

MADELEINE SWART

DEUR DIE VENSTER

Die son skyn, maar
twee rye rooi maak my tone warm.
Nog koud dus daar buite, maar
het bome met pikswart stamme, liggroen blare —
weet-nie-watsenaam-bome.
Donkerbruin stamme, grasgroen blare —
akkerbome.
Valerige stamme, vinnig bewegende olyfgroen blare —
bloekombome.
Hier en daar 'n denneboom en 'n vaal boom,
in die middel van almal, die groenste boom.
Op my lessenaar . . . twee rooi blomme.
Dis Lente.

DIE WINDE VAN VERANDERING

Wind een

Die winter se rug is reeds gebreek
hy sleep sy bene langsaam see toe.
Lug oordags, blouer, dieper,
pienk en wit lentebloeisels — vrolik
koek aan die takke.
En voel die sand aan elk van ons bene
na 'n swem by Kampsbaai, vol gille en skreeue
en soos die wêreld om ons vervaag
trek ons arms weer truie aan.

Wind twee

O Sterrewiggelaar
Saam met die donker het ons bedaar;
is daar nou in die vooruitsig, 'n Amstelbier?
Waarom het ons toe maar nie gegaan nie?
Teen die rotse het die see stil geklots
en met die vroeg nag gebots.

Laaste wind

Maar alles het helaas weer
ongevraag so mooi en so teer geraak.
Ons gesels op die end 'top ten'
en ons peusel oor 'n sjokolade
bittersoet.

EEN VAN DE VELE

Als we schaterlachen,
vallen in de zomer soms appels
als overrijpe bewijzen van leven
voor onze voeten neer.

Blad na blad,
huilt een boom zich in de herfst
tergend langzaam uit,
en bereidt
wat hem dierbaar is onder zijn bast
op de winter voor.
Winter, waarin hij
tijdens zeldzaam smetteloze nachten,
even inslaapt als een lijk
— maar dan een lijk, dat huiverend van
zijn naderend bestaan als hakhout droomt,
en ontwakend,
uitgelaten zijn ontelbare armen
in het tastbaar heelal van
het gevogelte steekt.

Als ik het goed genoeg bedenk,
omarm ik in de lente soms een boom
als een mens van goede wil:
als bij wonder
een van de vele afgezaagde wetenswaardigheden.

'N KLIP-KLIP-KLIPPIE ROL LOS

Agter my oë draai en kandel voorbeelde van die optiese kuns steeds terwyl ek die blokke rivierklippies voor die Kunsmuseum reëlmatig raaktree — sonder om die nate te raak . . . Die sonlig is skerp en wit op die mure.

Die lokaal agter is donker.

Dit laat mens lig en skoon en stil voel.

Goue sirkels en halvesirkels wentel eteries en vonk teen 'n gitswart agtergrond in 'n raamwerk.

Skuif aan na die volgende kunswerk . . . en die volgende.

Reënboogkleure skuif en skif byna onmerkbaar binne 'n rustige reghoek. En jy kry 'n gevoel dat dit moontlik kan wees wat die manne uit die ruimte aanskou — al is hierdie net 'n stofdeeltjie van hulle ervaring.

In die volgende werk verander die tempo radikaal wanneer glasvesel roterende kuns word met lig wat onopvallend wissel

van wit

na geel

na rooi

na violet

terug na wit

en stilstand

— in tegnologiese en artistieke verbondsharmonie.

En nou die rivierklippies om my eerste skrede weer so helder in aansyn te roep. Hier waar ek so diep versonke en verwonderd staan oor die mens en sy soeke na

die nuwe

die volmaakte

die vorentoe

dinge en denke

Benaderings wat alles wat ek in die lewe aanskou het, klein en na kinderspel laat lyk . . . soos rivierklippies —

glad

witgewas

eenvormig.

Klaterend en nat uit die water gehaal en handjiesvol saamgeknars. Daarna vasgevang in teëls wat 'n loopvlak voor 'n kunsmuseum uitplavei: solied, sonder beweging.

En voete sonder tal gedagtelos daaroorheen sporend —

peinsend

slenterend

boheems

modeloos

berekenend: soveel rand per vierkante sentimeter vir daardie skilder kan die belegging oor twintig jaar vertiendubbel . . .

En spuitfonteine gorrel naby klippies wat nooit weer kan spoel nie.

Jý spoel deur een na die ander fase — rol en tuimel en raak in die proses gepoleer. Glad, totdat jy 'n (opper)vlak bereik waarin jy staties bly en stol en alles van jou afgly . . .

En Saterdagoggend is daar wel tyd oor vir 'n klip-klip-spel in die skaduwee van die soetdoring naby die bakoond:

Grawe die gaatjie mooi vingerdiepte.

Die bont klippie trek boontoe.

Volg hom met die oë.

Skraap met vier vingers klippies uit die gaatjie.

Vang weer die „ghoen” uit die lug.

Hy is langs die rivier opgetel. Aan die gladde kant het hy bruin ringe soos 'n kwas in hout. Hy het nog nie 'n groot naam nie. Maar hy is Kaptein van al jou klippe. Veel later leer jy van toermalyn en tieroog, jaspis en agaat . . .

Daar is ook oker sandsteen waarin outa Jan se graf uitgekap is aan die voet van die kop naby die rivier — 'n skoon, soliede tombe . . .

En vuurklip en ysterklip en graniet.

En die klip wat rieme brei.

En rantjieklipe wat rotstuipe word.

En die maalklip . . . en 'n Klip wat sonder toedoen van mensehande losraak en die beeld getref het aan sy voete van yster en van klei en dit fyngestamp het.

En klippe wat stenig

en Stéfanus —

en die bidklip:

Here, reken hulle hierdie sonde nie toe nie!

SIMONE VAN HEERDEN

EK WAG OP JOU

Ek wil wag
want die wag self
is deel van jou koms

Elke voetstap
Elke veraf stem
Elke klop iewers op 'n deur
— is joue

Ek krabbel patrone
kleur huisies in
draai 'n plaat
lees 'n stukkie
sluk 'n hoofpyn-pil
probeer toe-oë rus
sluimer selfs 'n rukkie
skrik wakker soos 'n wag
wat versuim het op sy waak
Ek wil wag
want die wag self
is deel van jou koms
— al kom jy nie.

Kibel, F. & N. Dubow: Wolf Kibel, pp. 80, 12 kleurrepr., 42 ill. Kaapstad, Human & Rousseau, 1968.

Hierdie boek bestaan uit twee dele: 'n oorsig van die lewe van Wolf Kibel, geskryf deur mevrou F. Kibel, en 'n kritiese benadering van sy werk deur N. Dubow.

Wolf Kibel is in 1903 in die Russiese deel van Pole gebore. Hy stam uit 'n kunssinnige familie en reeds as kind het hy begin teken en skilder. Later maak hy in Warskou kennis met ander skilders en kry hy geleentheid om die werke in die groot museums te bestudeer. Op sy twintigste jaar vlug hy uit Pole weg: eers na Wenen, later na Palestina, waar hy na vier jaar naturaliseer. Hier ontmoet hy sy later vrou. Maar hy lewe onder moeilike omstandighede en uiteindelik bewerk 'n broer dat hy in 1929 na Kaapstad kom en hom hier vestig. Die skoonheid van die Kaap maak 'n groot indruk op hom, maar hy vind dit moeilik om by die materialistiese lewe aan te pas en hy voel die tekort van groot kunsmuseums.

Kibel het aanvanklik 'n groot eerbied gehad vir die werk van Chagall en Matisse, maar hy behou sy eie persoonlikheid en later ontgroei hy hulle invloed. Sy eerste uitstalling in Kaapstad was in 1931. Die publiek het dit 'n skandaal beskou. Dit is begryplik. Die mense het slegs belangstelling gehad vir die romantiese realisme en hulle het ook nouliks iets anders geken. Wat elders in die wêreld op kunsgebied aangaan was nouliks bekend. Dis egter opvallend dat o.a. Hugo Naude die waarde van Kibel se werk besef het. Saam met die beeldhouer Lipschitz het Kibel 'n ateljee gehad, waar ook lesse gegee word. Die uitstallings het egter min opgelewer en die lewe bly vol materiële bekommernis. Sy laaste uitstalling is in 1937, 'n jaar later is hy oorlede.

Die werk van Kibel is altyd toegespits op harmonie en eenheid. Hy is nooit anekdoties of pitturesk in sy kuns nie, maar hy het ook nooit die werklikheid verlaat nie, omdat hy die daaruit volgende vormloosheid as armlik beskou. Hy het 'n skerpe oog vir die karakteristieke in mens en dier en as hy vervorm, doen hy dit uitsluitend om 'n spesiale doel te probeer bereik. Vervorming gebruik hy nooit as 'n doel op sigself nie. Trouens, namate hy ouer word het vervorming verminder en lê hy meer en meer toe op uitbeelding van die familiekring en die daaglikse lewe. Hy soek altyd die stemming van iets, die wetmatige in die saamstelling daarvan, sonder om aan spontaniteit te verloor.

Ons kan ons afvra wat die belangrikheid van Wolf Kibel vir ons eie kuns is. Direk kan daar nie veel invloed gewees het nie. Hy werk slegs vir sewe jaar in Suid-Afrika en in hierdie tyd verset hy hom stelselmatig teen die destydse oorheersende kunssmaak in Kaapstad. Die konvensionele skoonheid, wat in daardie jare hier 'n hoogtepunt deurgemaak het, het vir Kibel geen aantrekkingskrag gehad nie. Hy gee nooit daaraan toe nie. Maar veral in die begin het ook die koerante nie mooi gewee wat om oor sy uitstallings te sê nie. Inderdaad is daar in 'n baie klein kring van kunstenaarsvriende erkenning vir sy werk. Tog het hy aan die Kaap maar 'n trieste lewe gehad.

Indirek is sy invloed groot. Nadat ekspressionisme en die moderne kunstrigtings in ons land deurgebreek het, het Kibel sy regmatige plek onder ons vooraanstaande kunstenaars ingeneem. Dis nie onmoontlik nie dat hy, as hom 'n langer lewe gegun was, een van die leidende figure in ons kunstenaarswêreld sou geword het. Dat hy hier pionierswerk verrig het, lei geen twyfel nie.

Hierdie boek is 'n baie aantreklike en welkome toevoeging tot die stadig groeiende ry van publikasies oor Suid-Afrikaanse kuns en kunstenaars. Die kleurafbeeldings is besonder geslaagd. Die swart-wit illustrasies leen hulle nie tot reproduksie van ekspressionistiese werk nie. Ook hier is dit weer opvallend. Die afmeting van die boek skep geleentheid vir die reproduksies om tot hul reg te kom, sonder om moeilik hanteerbaar te wees. Dit is 'n baie belangrike boek oor 'n belangrike kunstenaar.

F. G. E. Nilant

SKYFIES

ROOIE DUITEN (deur J. van Breemen)

Outroerende herinnering: plotselinge dooi in de hersenen, zodat het vocht met een zakdoek opgevangen moet worden. Dis nou vir ons reeks oorlede tydskrifte bedoel.

Hij had een splintertje talent. Daar maakte hij een balk van die hij anderen in het oog dreef. Hij moet taamlik volop wees by ons.

*

LETTERKUNDIGE A B C

- Akademie:* 'n ding met dertien ambagte en dertien ongelukke.
Brink, André P.: genóem oor die onnoembare dinge wat hy noem, ongenoem as noemenswaardige vertaler van beroemde klassieke werke vir ons kinders.
Chris Barnard: die vlieër-*een*, nie die vlieënde een nie.
Donder: C.A.K.-geluide as jy Silbersteins sê.
Ek: 'n beroemde karakter in talle reisverhale.
Fees: iets waartoe ons taal herhaaldelik aanleiding gee as ons moeg gehandhaaf is.
Grové, A. P.: die laaste sif.
Himne: oorspronklik 'n lofgesang, tans 'n wraakgeskrif.
Inspirasie: iets wat deur kritici opgemerk word as dit afwesig is.
Jongeres: Almal ná die Driemanskap. Vgl. WAT onder *feniks*.
Kritiek: vlooiopoeier vir die artistieke brandsiek.
Laaggedig: letterkundige troukoek met twee of drie verdiepings, Verboë vorm: lae gedig.
Metrum: 'n primitiewe liturgie wat jy moet ken om st. 10 te slaag.
Nienaber, P. J.: die naam waaronder die biblioteekpersoneel van Kafuweg binne een vel gehuisves is.
Ons Klyntjie: die Afrikaanse roman.
Plagiaat: baring sonder verwagting (voor of na).
Queer: uitspraak van Afrikaans by opvoerings en voordragte.
Reitz, F. W.: 'n staatsman wat nie skaam was vir sy letterkunde nie.
Sewe Duiwels: Toe die Silbersteins nog Christelik en Nasionaal was.
Tragedie: dat so baie van ons kan lees.
Uys: Krige.
Voëlvrý: die kuns om 'n gekweste voël te laat „styg”.
Watermeyer: 'n digter wat die gedig as 'n ekonomiese windeyer beskou. (Vgl. ook bitter brood op die watergooy.)
Xteen, Louis: Afrikaanse digter wie se Fluit in die Riet 'n *digterlike* daad is.
Yker: joernalisse of redakteur van 'n koerant met 'n roeping: Wolf! Wolf!
Zoeloelander: iemand met 'n gestorwe voorliefde vir heilige en 'n nuwe liefde vir ysterbeeste.

Yslik die uwe,

OU GRIETJIE

BOEKE ONTVANG 1969

HAUM, Kaapstad

BELCHER: R. K.: Grondslae van die sonnetvorm R3.75

HUMAN EN ROUSSEAU, Kaapstad

ANDERSEN, HANS C.: Die mooiste sprokies van —, Vert. deur Marié Opperman)	R3.75
BOUWS, JAN: Die volkslied, deel van ons erfenis	R1.95
BRAUMANN, FRANZ: Goud in die silwer Ooste (Vert. Pieter W. Grobbelaar)	R1.80
BRINK, ANDRÉ P.: Midi (Op reis deur Suid-Frankryk)	R2.65
GODDEN, RUMER: Die muisvroujie (Ill. William Pène du Bois) (Vertaling)	R1.50
KRIGE, UYS: Spaans-Amerikaanse Keuse	R2.50
LEWIS, ELIZABETH FOREMAN: Seun van die Jangtse (In Afr. vert. deur C. M. Stimie)	R1.95
LOUW, GEORGE: Opstand verby	R1.95
PIETERSE, PROF. J. E. e.a.: Mens en gemeenskap (Huldigingsbundel vir prof. dr. G. Cronjé)	R4.50
SHAKESPEARE, WILLIAM: Richard III (Vert. André P. Brink)	R2.25
VERNE, JULES: Michel Strogof (In Afr. verwerk deur Chris van Lille)	R1.80

NASIONALE BOEKHANDEL, Kaapstad

HEERDEN, ERNST VAN: Die ander werklikheid (Letterkundige beskouings)	—
LOUW, N. P. VAN WYK: Berei in die Woestyn ('n Sinne- en waspel)	R1.85
PLESSIS, P. G. DU: Die nag van Legio	—
S.A. AKADEMIE VIR W. EN K.: Die waardes van die Afrikaner (Referate gelewer by die jaarvergadering in Junie 1968 in Bloemfontein)	—

J. L. VAN SCHAİK, Pretoria

BUNING, T.J. en STRYDOM, S.: Jac. van Looy, 'n keur uit sy prosa —

Gedruk deur T. W. Hayne Beperk (Hayne en Gibson). Doornfontein.
Johannesburg. F2660.

INTEKENVORM

Aan: Tydskrif vir Letterkunde, Posbus 1758, Pretoria,
Ingeslote die bedrag van R3.00 as intekengeld op *Tydskrif*
vir *Letterkunde* vir 'n volle jaargang.

NAAM (drukskrif):

ADRES:

DATUM:

Aan: Tydskrif vir Letterkunde, Posbus 1758, Pretoria,
Ingeslote die bedrag van R3.00 as intekengeld op *Tydskrif*
vir *Letterkunde* vir 'n volle jaargang.

NAAM (drukskrif):

ADRES:

DATUM:

Aan: Tydskrif vir Letterkunde, Posbus 1758, Pretoria,
Ingeslote die bedrag van R3.00 as intekengeld op *Tydskrif*
vir *Letterkunde* vir 'n volle jaargang.

NAAM (drukskrif):

ADRES:

DATUM:

Aan: Tydskrif vir Letterkunde, Posbus 1758, Pretoria,
Ingeslote die bedrag van R3.00 as intekengeld op *Tydskrif*
vir *Letterkunde* vir 'n volle jaargang.

NAAM (drukskrif):

ADRES:

DATUM:

Aan: Tydskrif vir Letterkunde, Posbus 1758, Pretoria,
Ingeslote die bedrag van R3.00 as intekengeld op *Tydskrif*
vir *Letterkunde* vir 'n volle jaargang.

NAAM (drukskrif):

ADRES:

DATUM:

